

Oskar Alvereng

Tørrfisk, handel og makt

En studie av Bjarne Erlingsson og hans bruk av makt i perioden 1280-1282

Masteroppgave i lektorutdanning i historie

Veileder: Randi Bjørshol Wærdahl

Mai 2019

Omslagsfotoet viser Bjarne Erlingssons segl. Et trekantet skjold som viser en griff som i klørne holder en fugl.

Oskar Alvereng

Tørrfisk, handel og makt

En studie av Bjarne Erlingsson og hans bruk av makt i perioden 1280-1282

Masteroppgave i lektorutdanning i historie
Veileder: Randi Bjørshol Wærdahl
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Forord

Det er med glede jeg endelig kan skrive forordet til denne masteroppgaven. Det har vært fem lange, men gode år, på lektorstudiet her ved NTNU i Trondheim. Nå er tiden kommet for å avslutte dette kapittelet av livet og begynne et nytt. Tiden har vist meg mye, både innenfor akademia, men og om livet generelt. Jeg har vært heldig. Jeg har truffet blink med både studiekamerater, veiledere, familie, boforhold, rødvindunker, mikrobryggeri og kvinnfolk. Vel, kvinner er vel noe man aldri treffer hundre prosent på?

Da jeg begynte masterarbeidet var jeg usikker på om jeg i det hele tatt kom til å klare å gjennomføre. Det har vært en lang prosess med bølgedaler hva angår motivasjonen. Men takket være familie, venner og min indre stemme sitter jeg nå her med oppgaven (snart) i hånden og et bredt smil om munnen. Jeg må få rette en stor takk til Randi Bjørshol Wærdahl for å være først og fremst et godt menneske, men og en fantastisk veileder som evnet å forstå både hvor skoen trykkes, men og at jeg måtte få arbeide etter mine metoder. Du er flink!

Jeg vil og rette en takk til alle guttene fra “Ydmyk og Leken”. Uten dere hadde studietiden vært null og niks. Om vi er på høyde med Jakobinerklubben skal være usagt, men konspirasjonsteoriene vil ha det til at ansvaret for Jaglands karriere kan ha rot i dette brorskapet. Tusen takk, gutter! Dere er rett og slett fantastiske. Jeg skal forresten huske på å takke dere fysisk da jeg har mine tvil om at dere orker å lese denne oppgaven. Og til dere i Nonnegata 16: *Silda kjæm når ho finn det førr godt.*

En stor takk må og rettes til min mor og min far. Ord blir fattige.

Oskar Alvereng

Trondheim 15.05.2019

Denne oppgaven vil jeg dedisere til min skjønnne datter, Tiril Strand Alvereng. Du vet det ikke enda, men uten deg hadde jeg ikke klart dette. Takk.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1. Innledning	1
<i>Tematisk utgangspunkt .....</i>	<i>1</i>
<i>Problemstilling og avgrensning.....</i>	<i>2</i>
<i>Valg av tema .....</i>	<i>3</i>
<i>Historiografi .....</i>	<i>4</i>
Kapittel 2. Bjarkøy som økonomisk maktsentrum i nord	11
<i>Innledning.....</i>	<i>11</i>
<i>Arkeologiske spor av et høvdingdømme på Bjarkøy.....</i>	<i>11</i>
<i>Bjarkøygodsets fremvekst .....</i>	<i>12</i>
<i>Bjarkøy og tilknytningen til samene.....</i>	<i>13</i>
<i>Høvdingedømmets funksjon: økonomisk og politisk.....</i>	<i>15</i>
<i>Bjarkøy som redistribueringsøkonomi.....</i>	<i>18</i>
<i>Konturer av tørrfiskeksport i vikingetiden.....</i>	<i>19</i>
<i>Framveksten av Vågan og forholdet til Bjarkøy.....</i>	<i>20</i>
<i>Tørrfisk og Bergen.....</i>	<i>22</i>
<i>Oppsummering.....</i>	<i>23</i>
Kapittel 3. Bjarne Erlingsson	26
<i>Innledning.....</i>	<i>26</i>
<i>Familiebakgrunn.....</i>	<i>26</i>
<i>Karriere .....</i>	<i>27</i>
<i>Strid med kirken.....</i>	<i>29</i>
<i>Oppsummering.....</i>	<i>32</i>
Kapittel 4. Bjarnes utøvelse av makt i formynderregjeringen.....	34
<i>Bjarnes økonomiske interesser i tilknytning til tørrfiskhandelen og Bergen.....</i>	<i>34</i>
<i>De bergenske byvedtektene.....</i>	<i>36</i>
<i>Våganstevnet sommeren 1282 .....</i>	<i>39</i>
<i>Utfordringer med leidangen nordpå.....</i>	<i>42</i>
<i>Reaksjoner på Bjarnes formynderstyre under kong Håkon.....</i>	<i>43</i>
<i>Oppsummering.....</i>	<i>45</i>
Kapittel 5. Konklusjon	48
Bibliografi.....	54
<i>Kilder .....</i>	<i>54</i>
<i>Litteratur.....</i>	<i>54</i>

Kapittel 1. Innledning

Tematisk utgangspunkt

Sommeren 1282 ble det avholdt byting på kjøpestedet Vågan i regi av baronen og kongsrådgiveren Bjarne Erlingsson.¹ Av skriftlige kilder kan det virke som om at møtet fungerte som et *mót*, en betegnelse vanlig å bruke som det særegne bytinget som ble avholdt i norske byer i middelalderen. Av dette kan man gå ut i fra at også Vågan fungerte som et kjøpssted med bylignende trekk utskilt fra omlandet med egne lovsamlinger tilpasset fiskeværet og handelsplassen.² Valg av Vågan som representasjonssted i Nord-Norge for sommerstevnet holdt på slutten av 1200-tallet var ikke tilfeldig da handelsplassen hadde fungert som utskipingssted for tørrfisk på vei sørover i lang tid. Det som dog var spennende med akkurat dette sommerstevnet var Bjarne Erlingssons avgjørelse om å sette inn *Landsloven* som gjeldende lov bok fremfor handelsplassens eldre lovsamling “Våganboken”.

“Våganboken” var trolig en eldre lovsamling for det som i 1282 var blitt det veletablerte kjøpsstedet Vågan. At Bjarne Erlingsson ved dette sommerstevnet avsatte denne lovteksten til fordel for Magnus Lagabøtes *Landslov* er interessant nok i seg selv, men det som gjør denne handlingen ekstra interessant er Bjarne Erlingssons maktposisjon under dette sommerstevnet. For hvem var det Bjarne Erlingsson handlet på vegne av - kongemakten eller seg selv?

I 1282 hadde Bjarne Erlingsson sittet i kong Eirik Magnussons formynderråd siden 1280 og praktisk talt vært med på å styre hele rikspolitikken i Norge. I tillegg til å være landets fremste verdslige stormann satt Bjarne Erlingsson på store eiendommer i tilknytning til Bjarkøy- og Giskegodset. Som gammelt høvdingesentrum i Hålogaland hadde Bjarkøyætta fra jernalderen av og frem til middelalderen tilegnet seg eiendommer og fiskevær langs hele kysten i Troms: fra Bjarkøy i sør til Sørøya i nord.³ Med andre ord satt Bjarne Erlingsson på store rikdommer både i form av antall eiendommer og gårdsbruk, men og i form av ressursene havet og fisket kunne innbringe gjennom blant annet pels, skinn og tørrfisk.

Et annet interessant aspekt med akkurat sommerstevnet i 1282 er at Bjarne Erlingsson, på vegne av kongen, allerede da hadde trukket tilbake erkebiskopens rettigheter til å slå mynt. På stevnet i Vågan nektet Bjarne Erlingsson også kirken å kreve inn de nye tiendeytelsene

---

¹ Helle, K. 2006. Norsk byhistorie. Byveksten i høymiddelalderen omkring 1150-1350. s. 73

² Ibid: 73

³ Andreassen. R.L & Bratrein, H. D. 2011. “Finnmark, Bjarkøy and the Norwegian Kingdom”. s. 318

kirken av blitt gitt av Magnus Lagabøte. Bjarne Erlingsson og resten av formynderrådet hadde allerede i 1282 ført en politikk som representerte et brudd med Magnus Lagabøtes tidligere forsoningslinje holdt overfor kirken, noe som virket sterkt provoserende på geistligheten. Dette bringer oss tilbake til spørsmålet omkring sommerstevnet i Vågan 1282: hvem var det Bjarne Erlingsson handlet på vegne av - kongemakten eller seg selv? Og hva var de bakenforliggende motivene som lå til grunn for tilsidesettingen av “Våganboken” i 1282 til fordel for *Landsloven*?

Problemstilling og avgrensning

Denne masteroppgavens tematikk vil dreie seg omkring Bjarne Erlingsson og hans posisjon som kongsrådgiver og sysselmann.⁴ Dernest skal oppgaven dreie seg om hvordan han gjennom sin slekts status håndterer posisjonen gitt ham som landets rikeste person,⁵ etterkommer av Bjarkøyætta, sysselmann i Hålogaland, fast plass i kongens råd, samt den økende kommersialiseringen av tørrfiskehandelen fra Norge og ut til kontinentet. Brukte Bjarne sin posisjon som foregangsskikkelse i formynderregjeringen til kong Eirik Magnusson til å fremme egne interesser fremfor kongemaktens? Her skal jeg primært konsentrere meg om perioden 1280-1282 da Bjarne satt i kong Eiriks formynderstyre. Foreløpig kan det virke som om Bjarne Erlingsson var en person med “mange hatter” som gjerne var pragmatisk nok til å bruke den maktposisjonen han hadde til egen vinning. Problemstillingen jeg vil forsøke å svare på er som følgende:

“Bruker Bjarne Erlingsson makten gjennom sin posisjon i kong Eiriks formynderråd til å fremme sine egne økonomiske motiver?”

Min hypotese til det spørsmålet er at Bjarne Erlingsson brukte tiden i formynderregjeringen til å fremme bestemmelser i favør sine egne økonomiske interesser. Da Bjarne Erlingsson var på sommerstevnet i Vågan i 1282 fremmet han ikke bare kongens interesser, men primært også sine egne økonomiske interesser gjennom sine handlinger og bestemmelser.

---

⁴ I tillegg til kongsrådgiver var også Bjarne *baron/lendmann*. Tittelen *baron* og *lendmann* tilsvarte samme rang og posisjon i denne tidsperioden. Videre i oppgaven vil jeg primært bruke termene *baron* eller *kongsrådgiver* i omtalen av Bjarne Erlingsson.

⁵ Helle, K. 1982. *Bergen bys historie*. s. 298

Tilnærmingen til denne oppgaven vil være todelt. Før vi kan se på hvordan Bjarne Erlingsson brukte den maktposisjonen han ervervet seg gjennom lang tjeneste for kongemakten, skal jeg se på Bjarkøyættas økonomiske og politiske utvikling fra jernalderen av og frem til middelalderen. Denne utviklingen kan være med på å danne en økt forståelse for hvordan Bjarne Erlingsson agerte i perioden han var i tjeneste for kongemakten. Denne delen av oppgaven er med på å danne grunnlaget for og kunne analysere Bjarne Erlingssons valg i Vågan 1282. For å forstå Bjarne Erlingsson er vi nødt til å forstå helheten, og dermed er også oppkomsten av den høvdingætta Bjarne kom i fra viktig å undersøke. Kapittel 2 vil derfor handle om Bjarkøys fremvekst som økonomisk og politisk senter i den nordligste delen av Hålogaland.

Etter at jeg har sett på fremveksten av Bjarkøy, vil jeg se nærmere på Bjarnes liv frem til 1280. Dette for å danne oss et bilde av hvem denne personen var. Her skal jeg se på familiebakgrunnen, karrieren i kongemaktens tjeneste, striden med kirken og hvordan Bjarne som kjøpmann kunne ha drevet tørrfiskhandel i Bergen. Kapittel 4 vil handle om Bjarne Erlingsson i kong Eirik Magnussons formynderregjering i perioden 1280-1282. Her vil jeg spesifikt fokusere på to hendelser: innføringen av de bergenske byvedtektene og sommerstevnet i Vågan. Her vil jeg og prøve å analysere disse hendelsene i lys av oppgavens problemstilling og samtidig se på reaksjonene som kom i ettertid på Bjarnes formynderstyre gjennom kong Håkons skipan og retterbot fra henholdsvis 1302 og 1308.

Valg av tema

Dette er en lektormaster hvor målet med oppgaven er at jeg vil kunne ta den i bruk i historieundervisningen i skolen. Jeg ønsker at oppgaven kan danne et fundament for å se på flere aspekter i historiefaget tilknyttet norsk vikingetid og middelalder. I og med at dette er en lektormaster er det ut i fra et didaktisk ståsted lurt å bygge opp oppgaven i to deler slik jeg har gjort; med en generell historiografisk del som forklarer opphavet til Bjarkøyætta og fremveksten av et høvdingsete i jernalderen, gjennom vikingetiden og ut i høymiddelalderen. Det er og en didaktisk fin vinkling for å vise transformasjonen fra små høvdingseter rundt om kring i landet til å bli ett, samlet rikskongedømme. Det er i tillegg en faktor at en kan bruke denne masteroppgaven til å se på prosesser i vår tid og sammenligne tema som sentralisering og urbanisering. Oppgaven min vil blant annet vise hvordan byer som Bergen ble viktig for kystdistriktene.

Et annet viktig didaktisk poeng er å fortelle og knytte mikrohistorie til den store sammenhengen og de lange linjene. Gjennom å fokusere på én person, her representert ved

Bjarne Erlingsson, vil elever få gode kunnskaper til én viktig, men spesifikk person i historien og samtidig erverve seg kunnskaper om blant annet viking- og høymiddelalder, tørrfiskhandel, Hansaforbundet, samenes historie og teknologihistorie. Dette blir formidlet gjennom å knytte disse temaene til én spesifikk person; Bjarne Erlingsson. Derfor har jeg blant annet valgt å ha en generell del med i oppgaven slik at personen Bjarne Erlingsson og handlingene hans isolert sett kan fortelles som én historie, men at historien om han og kan brukes i den store sammenhengen.

I og med at oppgaven skal være profesjonsrelevant velger jeg å referere til læreplanen vedrørende et kompetansemål denne oppgaven kan være med på å besvare: “Presentere en historisk person og drøfte hvordan samtidige ideer og samfunnsforhold påvirket denne personens tenkemåter og handlinger”.⁶ Oppgaven min er i stor grad bygget i lys av dette kompetansemålet hvor kunnskap om én enkeltperson kan være med på å kaste lys på samfunnsforhold, tenkemåter og handlinger i norsk middelalderhistorie.

Historiografi

Fordi oppgaven min berører flere forskningsfelt har jeg valgt å dele inn historiografien i tre deler: én del om fiskeri og oppkomsten av Bjarkøy, én del om Bjarne Erlingsson og én del med formynderregjeringen og primærkildene.

Fiskeri og oppkomsten av Bjarkøy

Det har vært en utfordring å finne frem til skriftlige primærkilder vedrørende oppkomsten av høvdingedømmet på Bjarkøy. Bjarkøy nevnes i forbindelse med “Olav den helliges” saga i Snorres *Kongesagaer* hvor Tore Hund og Asbjørn Selsbane blant annet er nevnt.⁷ Ifølge sagaen skal det visstnok ha eksistert en egen saga forfattet av Tore Hund, men den er i så fall gått tapt. De gamle sagaene som Morkinskinna, Egil Skallagrimssons saga og Ottars beretning forteller ingenting om fiskeriets betydning for Bjarkøy, men fiske blir i alle fall nevnt i ulike settinger omkring vikingetiden. Jeg har derfor ikke benyttet meg mye av sagalitteraturen av den enkle grunn av de ikke er relevante.

---

⁶ Utdanningsdirektoratet. 2009. Læreplan i historie - fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram. s. 4

<http://data.udir.no/kl06/HIS1-02.pdf>

⁷ Snorre. 1959. Olav den helliges saga. *Kongesagaer*. Oslo. Gyldendal.

Andre skriftlige kilder fra perioden nevner ikke høvdingedømmet og jeg har derfor måttet nøye meg med å se på arkeologiske utgravninger og rapporter for å kunne si noe om Bjarkøy og fiskeri. I en masteroppgave fra Universitetet i Tromsø, *Fiskeriteknologi som uttrykk for sosial tilhørighet, en studie av nordnorsk fiske i perioden 400.1700 e.kr.*,⁸ skrevet tilbake i 1993 belyser Bjørn Hebba Helberg blant annet viktige krav for hvor først og fremst skreien trives. Her nevner Helberg flere fiskebanker som lå nært kysten og som kunne gi god tilgang til skreien fra blant annet Andøya i Vesterålen og yttersiden av Senja og nordover. Når vi vet at Bjarkøy hadde kontroll over fiskeværene på Senja og kunne kreve landvarde av dem, er det rimelig å tenke at Bjarkøy dermed kontrollerte en del av fisket som foregikk i området. Det viktigste her er at forutsetningene for skreifiske rundt Bjarkøy var gode og at Bjarkøy mest sannsynlig tjente godt på skreifisken selv om de konkrete kildene på dette uteblir.

En artikkel fra James Barrett, "Dark age Economics' revisited: the English fish bone evidence AD 600-1600", tar for seg funn av fiskebein som stammer fra norsk tørrfiskeeksport omkring tusentallet.⁹ Det som er spennende er at de er ganske klare beviser for at det er snakk om fisk fra Norge på grunn av metodebruken. Det er nokså spennende og viser at det må ha vært utvekslet blant annet tørrfisk til England og at det kan ha eksistert et marked før kommersialiseringen. Sophia Perdikaris skriver blant annet om at metodebruken omkring konserveringen av fisk og spredte seg til Island og at en der kan se spor av et økonomisk system hvor fisk ble konservert ved kysten og så fraktet inn til innlandet. En slik etablering av et økonomisk system gjør det enklere å kunne tro på at det allerede eksisterte handelsvirksomhet med Norge og Nord-Norge til andre kanter av verden allerede før kommersialiseringen.¹⁰ Det er også spor av bein som stammer fra tørrfisk på Andøya som er i geografisk tilknytning til Bjarkøy. Med andre ord finnes det indisier på at tørrfiskproduksjon var kjent også utenfor Lofoten i vikingetiden, noe som støtter opp om masteroppgaven til Helberg.

Der hvor jeg ikke har sett på arkeologiske rapporter har store oppslagsverksom *Norges fiskeri- og kysthistorie, Håøyriket og Nordlands historie* vært til god hjelp når det kommer til å få oversikt over oppkomsten av Bjarkøy. Bøkene baserer seg på arkeologiske utgravninger og funn i området som viser oss oppkomsten av fiske- og fangsvært fra tidlig jernalder av. Jeg har

---

⁸ Helberg, B.H. 1993. *Fiskeriteknologi som uttrykk for sosial tilhørighet, en studie av nordnorsk fiske i perioden 400.1700 e.kr*

⁹ Barret, J. 2004. "Dark Age Economics' revisited: The English fish bone evidence AD 600-1600"

¹⁰ Perdikaris, S. 2009. "Viking Age Economics and the Origins of Commercial Cod Fisheries in the North Atlantic."

blant annet brukt disse verkene til å skape en forståelse for oppkomsten av høvdingedømmet på Bjarkøy.

Oversiktsverket *Håløygriket* er et godt oversiktsverk som tar for seg Hålogalands historie.¹¹ Her fortelles mye av bakgrunnen til blant annet Hålogalands fremvekst som et regionalt maktsenter. Her er det mye som debatteres grundig, og spesielt Vågans posisjon som maktsentrum for regionen i tiden etter 1100. Bjarkøy nevnes som et maktsentrum med utspring fra det gamle Omd, men det går ikke tydelig frem omkring bakgrunnen for dette maktsentrumets fremvekst. Det diskuteres om at Omd vokste frem som en følge av tilgang på fiskeressurser som viktig “matauk”. Det er dog ikke enkelt å se hvorvidt fiskeri var en del av det økonomiske aspektet for Omd og senere Bjarkøys maktsentra, selv om det er nærliggende å tro og ganske sannsynlig. Denne problemstillingen diskuterer ikke oversiktsverket.

Oversiktsverket *Norges fiskeri- og kysthistorie* og tar for seg Nord-Norges fiskerihistorie på en oversiktlig og god måte. Der er i stor grad fra litteraturen i tilknytning til disse bøkene at jeg har kunnet finne noe spesifikt om fiskeri og Bjarkøy selv om omfanget av dette ikke har vært mye, og hvor tørrfiskens rolle som grunnstein i Bjarkøys økonomiske fremvekst ikke ble diskutert eller problematisert. *Norges fiskeri- og kysthistorie* er svært god når det kommer til fremveksten av fiskevær nordpå og hvordan blant annet Vågan vokste seg frem til å bli Nord-Norges viktigste stapel for tørrfisk.¹² For min oppgave blir dog verket brukt som et oppslagsverk for å skaffe seg oversikt omkring fremveksten av fiskevær og tørrfiskhandelen nordpå. Det er for lite diskusjon omkring Bjarkøys tilknytning til tørrfiskhandelen og videre også Bjarne Erlingssons tilknytning til disse mekanismene. Jeg har derfor kun brukt dette verket for å forstå tørrfiskhandelen fra Vågan og ned til Bergen.

Knut Helle, Alf Ragnar Nielssen, Håvard Dahl Bratrein og Arnved Nedkvitne er forgrunnsskikkelsene og de viktigste bidragsyterne til denne oppgavens litteraturomfang gjennom møysommelig gjennomgang av forholdene i norsk middelalder når det kommer til tørrfisk og handelen som omgikk den. Deres arbeid har gitt meg en god forståelse omkring denne historiske perioden. En viktig bidragsyter til Bergens posisjon i tørrfiskhandelen med Vågan er Arnved Nedkvitne. Doktoravhandlingen hans fra 1983, *Utenrikshandelen fra det vestafjelske Norge 1100-1600*, har vært viktig i å utvide forståelsen min av den norske handelen

---

¹¹ Holberg, E. & Røskaft, M. 2015. *Nordlands historie*. Bind 1. *Håløygriket*.

¹² Nielssen, A.R. 2014. *Norges fiskeri- og kysthistorie*. Bind 1. Fangstmenn, fiskerbønder og værfolk fram til 1720.

mot vest og hvordan spesielt Bergen fungerte som ledd i denne handelen.¹³ Avhandlingen er fra 1983, men satt opp mot dagens forskning holder den seg godt. Her Argumenteres det for at en kan se en oppblomstring av handelsvirksomhet i Bergen fra 1100-tallet av. Og at det allerede eksisterte handelsforbindelser med blant annet England. Han skriver dog at det er noe tvilsomt om denne handelen forløp seg til før 1100-tallet, selv om vi skal se at det muligens var tilfelle.

Bergen bys historie av Knut Helle har og vært til god hjelp for å danne seg en oversikt.¹⁴ Verket er solid og gjennomgående grundig. Det mest spennende i denne boken er hvilken type forbindelse Bergen hadde med Nord-Norge og vareutvekslingene som foregikk der. Hvem var det som sørget for at tørrfiskene kom seg fra Nord-Norge og til Bergen? Her legges det frem to ulike teorier; enten at fraktet kjøpmenn fra nord tørrfiskene direkte til Bergen og Hanseatene uten bergensere som mellommenn, eller så fungerte bergenske kjøpmenn som et bindeledd i handelskontakten. Knut Helle argumenterer for at det fantes bergenske kjøpmenn som fungerte som et bindeledd i denne handelen som et viktig supplement i handelen. Det som da er spennende spørsmål å stille seg er om hvorvidt personer i tilknytning til Bjarkøyætta var deltakende i denne virksomheten på noe vis. I boken viser Heller eksplisitt at blant annet Bjarne Erlingsson holdt til i Bergen med flere eiendommer tilknyttet seg. Selv om verket viser til at verdslige stormenn hadde eiendommer i Bergen hvor tørrfiskhandelen med utlandet foregikk, mangler det spesifikk bevis for at Bjarne Erlingsson deltok i denne handelen. Det er mange generelle, gode betraktninger om hvem som deltok i tørrfiskhandelen, men det er dessverre lite konkret omkring hvem disse personene var.

Alf Ragnar Nielssen skriver i *Kysten - overgang fra vikingtid til middelalder* at det er indisier på et eksportnettverk skreifiske i Lofoten kan ha begynt allerede rundt 1000-tallet. Dette på bakgrunn av at det ble utstedt *landvarde* på lofotfiske under Svein Alfivasons styringstid i 1030-årene.¹⁵ Her tar en til orde og skriver at bestemmelsen er starten på begynnelsen på skillet mellom fiske til heimebruk og kommersielt fiske i form av skattelovgivningen. For spredningen av kommersielt fiske skriver Nielssen at det nok startet i Lofoten og Vågan (Vágar), og at en har manglende kildemateriale som beskriver spredningen av det kommersielle fiskeriet. Det er ikke før på slutten av 1100-tallet at slike fiskerier blir nevnt flere steder enn i Lofoten. Det som er viktig å ha i bakhodet her er tanken om hvor Bjarkøy passer inn i dette bildet om kommersielt fiske og utskipingen av tørrfisk til Bergen og videre ut av landet. Som Nielssen skriver var

---

¹³ Nedkvitne, A. 1983. Utenrikshandelen fra det vestafjelske Norge 1100-1600.

¹⁴ Helle, K. 1973. Bergen bys historie.

¹⁵Nielssen, A.R. 2014: 195

kystbefolkningen godt rustet for fiske med hjelp av god fangstteknologi, gode båter og kjennskap til fiskebanker. Og dette med fiskebanker er viktig når det kommer til skreien slik som Hellberg viser til i sin masteroppgave om fiskeriteknologi.

Det er nettopp her oppgavens store utfordring ligger med tanke på litteraturen som foreligger. Det etablerte synet på Bjarkøys maktgrunnlag er handelen med samene og karelerne rundt Kvitsjøen, samt finneskatten. Hvordan kan en knytte kommersialiseringen av fiskeri opp mot Bjarkøy og dets maktgrunnlag basert på de kildene en har tilgjengelig? De fleste kildene som foreligger meg nå omhandler stort sett lofotfisket og bysamfunnet i og rundt Vågan og gir ikke noen form for klar indikasjon om hvorvidt det ble eksportert blant annet tørrfisk fra Bjarkøykontrollerte fiskevær. Det er generelt sett vanskelig å knytte fiskeri til Bjarkøy annet enn at gamle fiskevær har vært under Bjarkøygodsets tilknytning.

Litteraturen som er nevnt ovenfor viser til god forskning omkring utviklingen av det generelle fisket i nord, samt en del om maktstrukturene i regionen og hvordan det utviklet seg. Her er og Bjarkøy representert og skildret. Det som mangler er en diskusjon omkring Bjarkøys posisjon i middelalderen sammenlignet med for eksempel Vågan i Lofoten. Litteraturen er for generell og lite konkret - naturligvis på grunn av kildematerialet som er framlagt. På grunn av begrensede skriftlige kilder er vi ikke i stand per dags dato til å forklare hvorfor Vågan stod frem som den viktigste stapelen for tørrfiskhandelen når høvdingedømmet på Bjarkøy etter alle solemerker hadde stor tilgang til den samme tørrfisken som Vågan. Dette kan være gjenstand for videre forskning og noe som i fremtiden nok kommer til å belyses. Bjarkøy og tilknytningen til fiskeri kan nok belyses enda mer i tiden fremover.

Av personer som har bidratt med ny viten om Bjarkøy i jernalder, vikingetid og middelalder er Lars Ivar Hansen en av de fremste skikkelsene. Hansens arbeid i *Samenes historie frem til 1750* er for eksempel en bok som går grundig til verks ved å avdekke samenes historie og dermed også Bjarkøys historie og oppkomst.¹⁶ Hansen er med på å diskutere hvordan Bjarkøys høvdingedømme kunne fungere økonomisk sett, og det har vært en kilde til informasjon og forståelse for tema som har vært utrolig viktig for denne oppgaven. Hansen skriver blant annet hvordan høvdingedømmet må ha vært et redistribusjonssystem som bandt sammen agrarsamfunnet, fangstsamfunnet og fiskerisamfunnet i én symbiose. Dette systemet har vært en grunnstein for å forstå høvdingedømmets økonomiske funksjon frem til Bjarne Erlingsson.

---

¹⁶ Hansen, L.I. 2004. Samenes historie frem til 1750.

Høvdingedømmets politiske funksjon har vært godt dekket av Frode Iversen og Miriam Tveit. Her blir blant annet det politiske systemet i Hålogaland diskutert godt. Det som er verdt å trekke frem er Iversens tanke om at Bjarkøy blir den nordlige delen av Hålogalands viktigste maktsenter i løpet av middelalderen, samt at arkeologiske undersøkelser underbygger denne teorien ved å vise gamle ringtun som er typisk for maktsentre i tiden. Miriam Tveit påstår og konkluderer i sin artikkel *Tinget i det nordligste Norge 200-1800* at den nordligste delen av riket blir mer autonom etter innføringen av Landsloven i 1274, men at båndene til kongemakten ble sterkere.¹⁷ Dette er interessant informasjon å få meg seg tatt i betraktning at Bjarne i praksis er kongemakten samtidig som det geografiske området Bjarkøy tradisjonelt hadde kontroll over blir mer autonom.

Bjarne Erlingsson

Av litteratur som omgår Bjarne Erlingsson har Knut Helles *Konge og gode menn* vært til særdeles god nytte; både om personen selv, men og for å forstå tiden og strukturene han var en del av. Spesielt perioden fra 1280 og frem til Bjarne Erlingssons død har *Konge og gode menn* vært en viktig kilde til informasjon.¹⁸ Helle har vært grundig i sin redegjørelse av verdslige stormenns posisjoner rundt kongemakten i denne perioden og Bjarnes politiske liv og virke. Det er gjennom denne boken jeg har fått innsikt i hvor fremtredende Bjarne var politisk sett. Det er dog ingenting som står om Bjarnes økonomiske virksomhet. Der har jeg brukt *Bergen bys historie og Gård og grunn i Bergen i middelalderen*,¹⁹ av Bernt Lorentzen, som de viktigste informasjonskildene til Bjarnes liv i Bergen og tilknytningen til tørrfisk. Det står ikke eksplisitt at Bjarne var med i tørrfiskhandelen, men det står blant annet at det var vanlig for verdslige stormenn å ta del i handelen som foregikk på bryggen. Her viser både Lorentzen og Helle til at Bjarnes eiendommer var lokalisert meget attraktivt til for å gjøre forretninger i byen. I *Bjarkøy bygdebok* bind 1 av Jens L. Jenssen er det viet et kapittel til Bjarne Erlingssons liv.²⁰ Denne boken har vist seg nyttig som supplement til Helles *Konge og gode menn*. Det er også gjennom denne boken at jeg har fått dypere innsikt i Bjarkøyætta både forover og bakover i tid orientert etter Bjarne. Enn kan si mye om bygdebøker, men denne boken har vist seg å være korrekt satt opp mot andre kilder spesielt.

---

¹⁷ Tveit, M. 2015b. *Tinget i det nordligste Norge 200-1800*

¹⁸ Helle, K. 1972. *Konge og gode menn*.

¹⁹ Lorentzen, B. 1951. *Gård og grunn i Bergen i middelalderen*.

²⁰ Jenssen, J.L. 1947. *Bjarkøy bygdebok*. bind I.

Av andre informasjonskilder vedvarende Bjarne kan gamle sager som *Soga om Fridtjov den frøkne* og *Biskop Arnes saga*.²¹ Jeg har ikke tatt disse kildene i bruk i noen stor grad da jeg fant dem lite relevante for oppgaven utover det jeg fant i *Konge og gode menn*.

Informasjonen som foreligger viser oss Bjarne Erlingsson som Norges rikeste person på dette tidspunktet med gode politiske oppgaver og forbindelser. Dessverre er det som nevnt lite eller ingen litteratur som kan knytte Bjarne Erlingsson til tørrfiskhandel. Jeg har dermed måttet støtte meg til litteraturen som foreligger og gjennom den sett på diverse primærkilder og hvordan den kan knyttes opp mot litteraturen som foreligger.

Kildebruk og formynderstyret

Kildeomfanget til bruk i denne oppgaven har vært en utfordring. Dels fordi det ikke finnes mange skriftlige kilder som omhandler Bjarkøy i stor grad, dels fordi de kildene som foreligger er arkeologisk basert. Av det skriftlige kildematerialet som er bevart av middelalderdokumenter ser vi en oppsving av i volum fra 1280-årene av, men som alltid med middelalderforskning må man ta høyde for at relevante dokumenter er gått tapt. I kildene er Bjarne Erlingsson sjelden referert til med navn, og ofte får vi bare vite at han beseglet dokumentet. Det har dog for denne oppgaven vært tilstrekkelig med kildemateriale til å kunne gjøre en analyse av Bjarnes maktbruk i formynderregjeringen.

Kildematerialet jeg har brukt stammer fra middelaldersamlingen *Diplomatarium Norvegicum*.²² Diplommaterialet stammer både fra rettsprosessene fra kirken knyttet til stevningen av Bjarne Erlingsson av erkebiskop Jørund - altså stevningsbrev. Andre diplomer jeg har brukt handler om *De bergenske byvedtektene*, brevutvekslinger og korrespondanser med den engelske kongen, og skipaner og rettarbøter fra kong Håkon Magnusson. Av rent praktiske grunner har arbeidet med kildematerialet fra *Diplomatarium Norvegicum* (DN) vært utfordrende rent språkmessig. Diplomene er enten skrevet på latin eller norrønt. Min manglende språkkunnskap på dette feltet har ført til at jeg i stor grad har måttet sette min lit til oversettelsene Sverre Bagge, Knut Helle og Synnøve H. Smedstad har gjort i boken *Norske middelalderdokumenter*.²³ Jeg har også brukt sammenfatningene andre forskere har gjort i *Regista Norvegicum*.

---

²¹ Fosse, J. 2013. *Soga om Fridtjof den frøkne*. Stefánsson, G & Stefánsson, M. 2007. *Biskop Arnes saga*.

²² Her har jeg valgt å bruke nettutgaven <http://www.dokpro.uio.no/>.

²³ Bagge, S. Helle, K. & Smedstad S.H. 1973. *Norske middelalderdokumenter*.

Kapittel 2. Bjarkøy som økonomisk maktsentrum i nord

Innledning

Da Bjarne Erlingsson sommeren 1282 var på sommerstevnet i Vågan og handlet på vegne av kongemakten, var det som et resultat av Bjarkøyættas reise fra å være et perifert høvdingdømme med lokale stormenn til å bli en av høymiddelalderens rikeste og mektigste slekter med blant annet posisjoner i kongens innerste rådskrets. I dette kapitlet skal jeg ta for meg Bjarkøyættas framvekst fra å være et lokalt høvdingdømme til å bli et regionalt maktsenter i Nord-Norge i tiden før Bjarne Erlingsson. I løpet av kapitlet vil jeg ved bruk av tilgjengelig litteratur prøve å svare primært på følgende spørsmål: hvilken funksjon hadde maktsenteret i regionen i et økonomisk perspektiv? Og hvordan var samspillet mellom Bjarkøy og et annet økonomisk senter i høymiddelalderen, Vågan?

For å svare på dette vil jeg ved hjelp av litteraturen se på Bjarkøygodsets framvekst, arkeologiske spor av høvdingdømmet, tilknytningen Bjarkøy hadde med samene og hvordan det påvirket økonomien til høvdingdømmet, Bjarkøy som en redistribueringsøkonomi, og Bjarkøys tilknytning til havet og tørrfiskeriet. Gjennom å se på disse aspektene angående framveksten av Bjarkøy som regionalt maktsenter frem mot høymiddelalderen vil det gi oss en økt forståelse for Bjarnes handlinger når vi kommer til 1280 - 1282 og skal begynne å analysere hvorvidt Bjarne handlet på vegne av kongemakten eller for egen vinning.

Arkeologiske spor av et høvdingdømme på Bjarkøy

Å skulle diskutere Bjarkøys posisjon som maktsentrum i middelalderen er krevende. Bjarkøy har blitt ansett som et høvdingdømme tilbake til jernalderen og vikingetiden. Arkeologiske undersøkelser har gitt oss 10 C14-dateringer i perioden 250-1030 på et stort tunanlegg på hovedgården på Bjarkøy.²⁴ Disse arkeologiske funnene viser oss en markant bosetning på

---

²⁴ Bratrein 2010: 70

setegården og vitner om at øya må ha fungert som et maktsentrum helt fra eldre jernalder av. Hvilke andre bevis for dette har vi?

Hva angår fiske, har det ikke blitt gjort annet et funn av gamle nausttufter som har sammenheng med bruk av kysten som for eksempel i Vågan. Funn fra Vågan viser et omfattende samfunn i tett tilknytning til fiskekroker, fiskesøkk, garnnål, tau og båtsøm.²⁵ Slike funn er ikke registrert på Bjarkøy. Det er dog registrert både fiskeredskaper og funn fra både skrei, brosme, kveite, sei og steinbit på fiskevær og gårder i distriktet. På Grunnfarnes gårdshaug i Torsken kommune på Senja er det blant annet funnet fragmenter av nevnte fiskeslag, samt tauverk, båtbord og fiskekrok. Det samme kan sies Saurbekken gårdshaug i Harstad hvor både fiskekroker og fiskesøkk er funnet.²⁶ Det er nok hakket mer sannsynlig at Bjarkøy ikke nødvendigvis fungerte som utrorssted for fiske, men som et senter for politisk og økonomisk makt. I tillegg virker det og som om Bjarkøy gjerne har figurert som møteplass for samer og norrøn befolkning for utveksling av ressurser.

Bjarkøygodsets fremvekst

Godsets omfang og størrelse har blitt diskutert grundig av blant annet Andreas Holmens *Gård og gods i Norge i eldre tid*. Holmsen viser til skiftebrevet etter junker Hans Sigurdsson i 1490 at det må ha vært omlag 18 gårder i tilknytning til det gamle Bjarkøygodset med en landskyld på omlag 650 spansleiger i 1270-årene dersom en skal en tro på Holmens vurderinger²⁷. Men det er ikke landskylden som er det interessante når det kommer til Bjarkøygodsets eiendommer.

I nord var landvarde mye viktigere enn landskyld. Landvarden var en avgift pålagt hver fiskebåt å betale til eieren av utrorsstedet,²⁸ og i tilknytning til Bjarkøygodset var det flere slike utrorssteder, fiskevær, øyer og holmer. I henhold til *Kulturhistorisk leksikon fra norsk middelalder* var landvarden satt til fem fisker til eieren av utrorsstedet.²⁹ Her kan en se hvordan disse utrorsstedene under strekker seg langs kysten fra Bjarkøy i sør, rundt hele Senja og nordover helt opp til Sørøya. Håvard Dahl Bratrein skriver og at det er sannsynlig at

---

²⁵ Hellberg 1993: 41

²⁶ Ibid: 49-50

²⁷ Holmsen 1980: 37-40

²⁸ Ibid: 39

²⁹ Hødnebo, F. 1965: Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid. s. 298

Bjarkøygodset og favnet fangst og fiskeværet *Skrova*.³⁰ Skrova er en liten øy lokalisert rett ut fra Vågan og var i middelalderen en av de store fiskeværene i området. Det var i havstrekket mellom Skrova og Vågan at hovedfeltet for skreifisket blant annet foregikk. Dette er interessant fordi det viser oss at Bjarkøygodset strakk seg langt nord, men sørover. Bjarkøygodset mottok 2/3 av all landvarden fra Sørøya - den resterende brøkdelen var forbeholden krongodset. Denne brøkdelen var forbeholdt krongodset antakelig på grunn av at Asbjørn Selsbanes, Tore Hunds nevø og arving til Bjarkøygodset, eiendommer ble beslaglagt av kronen allerede tilbake på 1000-tallet som følge av hans politiske utspill og motstand mot kongemakten.³¹

Hvilken posisjon landvarden hadde for Bjarkøygodsets herrer gjennom middelalderen er vanskelig å si noe veldig konkret om annet enn at den må ha hatt betydning for godsets økonomiske posisjon. Av Holmsen kan en få inntrykk av at landvarden for Bjarkøygodset var høyt. Han argumenterer for at en kan sette landvarden Bjarkøy fikk i 1490 til omkring 350 våger fisk.³² Med andre ord var landvarden en betydelig del av godsets økonomiske fundament når en i følge Holmsen kan regne seg frem til at landskyllen for Bjarkøygodset må ha ligget på rundt 50 våger.³³ Dersom en ser Bjarkøy-godsets økonomiske størrelse under ett med både landvarde, spekk og landskyld vil størrelsen på godset i følge Holmsen komme opp på omtrent 650 månedsmater i 1270-årene. Månedsmat er den resursen som trengs for å fø én mann i én måned. Dette var nokså stort økonomisk gods i samtiden, men til sammenligning var landskylla for Giskegodset, som Bjarne Erlingsson senere arvet, satt til rundt 2000 månedsmater.³⁴

Med 650 månedsmater rundt 1270 var Bjarkøygodset et stort gods for sin samtid å regne. Slik var dog ikke alltid tilfelle. Vi skal nå gå tilbake i tid og se på den politiske og økonomiske utviklingen fra jernalder av og frem til ca. 1250 og Bjarne Erlingssons tid.

Bjarkøy og tilknytningen til samene

Å se på hvordan Bjarkøyætta posisjonerte seg i forhold til den samiske populasjonen kan være interessant å se på i det påskudd om at det sier noe om bjarkøyværingenes evne til å forholde seg til andre sosiale strukturer i området. Altså hvordan Bjarkøyværingenes pragmatisk evnet å ta i bruk lokale/regionale forbindelser til egen vinning. Kontakten med samene har, som vi skal

---

³⁰ Nielsens, A.R. 2014. "Markedsretting og nasjonal betydning av fiskeriene 1000-1350". s. 292

³¹ Bratrein, D.B. 2010. "Høvdingætta på Bjarkøy". s. 71

³² Holmsen 1980: 40

³³ Ibid: 39

³⁴ Ibid: 40

se, utvilsomt gitt Bjarkøy et fortrinn innenfor handel, og denne kontakten er viktig å forstå for å kunne ta inn over seg fremveksten av høvdingdømmet Bjarkøy og hvordan det økonomiske systemet fungerte. Det er og, som vi vil se i kapittel 4, en viktig faktor for å forstå hvorfor Bjarne agerer så sterkt mot kirkemakten i Vågan i 1282 - beskyttelse av økonomiske interesser.

Lars Ivar Hansen gjort en god jobb når det kommer til å kartlegge Bjarkøys posisjon i middelalderen i henhold til samene. Mye kan tyde på at fremveksten av Bjarkøy som maktposisjon i området har sammenheng med stedets funksjon som distribuering av verdier og ressurser. Altså at Bjarkøy var et økonomisk senter og et "redistribueringsystem". Dette redistribueringsystemet er nøkkelen for å forstå fremveksten av Bjarkøy som høvdingdømme. Det virker til, i følge Hansen, at det i løpet av yngre jernalder og inn i vikingetiden utvikler seg til å bli et samkvem mellom samer og det norrøne samfunnet i regionen. Et samarbeid som når en høy grad av institusjonalisering og dertil spesialisering gjennom utnyttelse av økt pelsverkhandel. Hansen skriver i at en ny og skjerpet europeisk etterspørsel etter skinnvarer mest sannsynlig må ha resultert i denne økte institusjonaliseringen av nettopp pelsverkhandel. Høvdingene på for eksempel Bjarkøy kan gjennom handelsbehov ha hatt nære økonomiske bånd med samene hvor pelsverk ble etterspurt og krevd inn for å bli brakt videre ut på kontinentet. Grunnlaget vi har for å kunne se konturene av en slik institusjonalisering er spor av parallelle lokaliteter som fra norrøn side figurerte med navn som "laberg" (lasteplass, innlastningssted) og kan ha fungert som møteplasser mellom samer og den norrøne sfæren. Slik sett må høvdingmakten i regionen ha hatt gode forbindelser både til regionen og kontinentet når vi kan spor av en slik institusjonalisering.³⁵

Lars Ivar Hansen skriver i boken *Samisk fangstsamfunn og norsk høvdingøkonomi* at det er nærliggende å tro at den norrøne bosetningen representert av Bjarkøy/Trondenes forholdt seg relativt stabil gjennom den yngre jernalderen og inn i vikingetiden. Hansen viser til gamle kirkegods' plasseringer langs kysten av Astafjorden og Tjellsundet stammer fra denne norrøne bosetningen og at ekspansjonen videre innover fjorden ikke kan ha skjedd før sent i senmiddelalderen.³⁶ Altså må høvdingdømmet ha hatt en viktig funksjon i området både politisk og økonomisk: politisk i form av beskyttelse mot norrøn ekspansjon til de indre delene av Astafjorden, men og økonomisk i form av institusjonalisering av forbindelsene mellom høvdingdømmet og samene. Alt dette må ha foregått fra jernalder og inn i vikingtiden.

---

³⁵ Hansen & Olsen. 2004. *Samenes historie fram til 1750*. s.92

³⁶ Hansen. L.I. 1990. *Samisk fangsthistorie og norsk høvdingøkonomi*. Novus forlag. s. 88

Høvdingedømmets funksjon: økonomisk og politisk

Institusjonalisering bringer oss videre inn på tema omkring høvdingdømmet Bjarkøys funksjon i dette området. Her må vi skille de økonomiske funksjonene med de politiske. Det er naturlig å tro at Bjarkøy gjennom jernalderen og inn i vikingetiden vokse seg fram til å bli det viktigste politiske høvdingsetet i regionen. At høvdingeanlegg som Åse på Andøya ble faset ut i løpet av jernalderen, styrket Bjarkøys posisjon som politisk senter. Frode Iversen skriver at ringtunet på øya med 16 hus (representativt for antall tingkretser fra Vesterålen til Troms i middelalderen) fort representerer et regionalt maktsenter for regionen og at det for Bjarkøys del må ha eksistert utover jernalder og inn i vikingtiden.³⁷ . Slike ringtun er blitt funnet over hele Hålogaland. Det virker til at det store ringtunet på Bjarkøy gjennom jernalderen tok over posisjonen Åse på Andøya tidligere hadde hatt som representasjonsfylkesting³⁸. Dette må representere en form for maktsentrering rundt Bjarkøy. Dermed er det trolig at Bjarkøy i vikingetiden hadde den mest fremtredende posisjonen i regionen.

Med fremveksten av en sterkere rikskongemakt, samt kirken som institusjon, førte til en økende sentralisering av makt fra periferien. På 1000-tallet er det derfor sannsynlig å tenke at det nordlige Hålogaland gradvis ble trukket inn i det mer sentralstyrte kongedømmet. Frode Iversen skriver at denne *territorialiseringen* ikke nødvendigvis bare må ha vært et resultat av en enslig pådriver representert av kongemakten, men at det var en gjensidig forståelse blant de ulike samfunnslagene i lokalsamfunnene at et sterkere bånd til et større lovfellesskap var i alles interesser. Et større lov- og rettsfellesskap, som rikskongedømmet for eksempel stod for, kunne bidra til økt handel og mobilitet i regionen. På et lavere plan kan en gå ut ifra at Hålogaland gikk fra tre relativt like store fylkesting: Bjarkøy, Steigen og Tjøtta, til å samle seg om ett fylkesting på Steigen representativt for fylket.³⁹

For yngre jernalder og frem til middelalder virker det som om Bjarkøy går gjennom en utvikling fra å være et lokalting, til fylkesting, til en del av Hålogaland og resten av rikskongedømmet. Dersom vi spoler frem til Bjarne Erlingsson rundt 1250-1300 virker det som om den nordligste delen av landet er godt inkorporert i kongedømmet Norge. Dersom vi legger til grunn at denne *territorialiseringen* hadde god oppslutning i samfunnslagene lokalt, er det

---

³⁷ Iversen, F. 2015. Hålogaland blir en rettskrets.

³⁸ Iversen, F. 2015. Hålogaland blir en rettskrets.

³⁹ Ibid

grunnlag for å tro at Bjarkøyætta selv så på inkorporeringen i et større fellesskap som noe positivt. Kanskje var det økonomiske hensyn.

Andreassen og Bratrein skriver og at inkorporeringen av Bjarkøydomenet i rikskongedømmet må ha skjedd en gang på 1000-tallet og senest før inngangen til det 11. århundret.⁴⁰ Dette fordi Bjarkøy hadde tidligere fungert som en buffersone for rikskongedømmet mot inntrengere fra øst; hovedsak karelerne. At Bjarkøy ble inkorporert på et så sent stadium vitner om en særs autonom maktregion med stor innflytelse. Bjarkøy var for mektig for kongemakten å underlegge seg, i følge Andreassen og Bratrein.⁴¹ En gradvis tilnærming fra begge parter, kongemakt og regionalmakt, må ha funnet sted utover 1000-tallet. Kanskje var det økonomiske interesser, slik Iversen diskuterer, som bidro til denne tilnærmingen. Vidkun Jonsson ble med Sigurd Jorsalfare på militærkampanjer i utlandet og fikk blant annet æren av å bli fosterfar for Jorsalfares sønn Magnus. Med andre ord ble det over tid bygget relasjoner mellom kongemakten og høvdingmakten. Denne relasjonen banet blant annet vei for at Bjarne Erlingsson endte opp med å bli en av kongemakten mest betrodde rådgivere i fire tiår.

Det at Bjarkøy fungerte som en autonom buffersone gir oss en del pekepinner omkring at det må ha eksistert en form for administrativ styring med lover og regler, samt militære praksiser som kunne forsvare området mot inntrengere fra øst og beskytte regionens økonomiske interesser. Arkeologiske undersøkelser vitner om at det militære forsvaretsystemet *leidang* allerede var etablert i Midt-Troms rundt 1250, og at regionen allerede da var så godt som inkorporert i rikskongedømmet⁴². Denne prosessen regnes dog som avsluttet i 1363 når den siste mannlige arvingen til godset dør. Regionen er da under kontroll av kongemakten og en påfølgende norrøn bosettingsekspanjon østover starter. Lars Ivar Hansen skriver at det må ha skjedd i senmiddelalderen og spekulerer i hva grunnene til det kan være: lavere etterspørsel etter pels resulterte i en mindre grad av sikkerhet for samene og dermed en økende ekspansjon av den norrøne populasjonen.

Det finnes ulike teorier omkring hvordan en skal se for seg hvordan de økonomiske mekanismene i vikingetiden og middelalderen fungerte. Der profittmaksimering og tilbud/etterspørsel gjerne styrer moderne økonomi var det ikke nødvendigvis tilfelle i

---

⁴⁰ Andreassen, R.L. & Bratrein H.D. Kapittel 21. *Finnmark, Bjarkøy and the Norwegian Kingdom*. S.321.

⁴¹ Ibid: 320

⁴² Andreassen & Bratrein 2011: 325.

førkapitalistisk tid. I stedet er det formålstjenlig å heller vurdere det en kan kalle en “substansiell” oppfatning av det økonomiske aspektet i vikingetiden og middelalderen; det kan forklares nærmere med forståelsen av økonomi som et samspill mellom mennesker og natur for å skaffe seg et livsopphold.⁴³ Den rådende økonomien i var altså primært å livnære seg selv gjennom utnyttelsen av de naturlige omgivelsene og ikke profittmaksimering gjennom produksjon og salg. Dette kan kanskje ha vært gjeldene på mikronivå, altså de minste husholdningene.

For Bjarkøy som tidlig har fungert som et maktsenter og høvdingsete i regionen vil denne økonomiske forståelsen av en substansiell karakter muligens utvides. Her må to nye mekanismer for økonomisk samhandling introduseres: gjensidighetsprinsippet og redistribusjon. Gjensidighetsprinsippet “(...) innebærer at varer og tjenester blir utvekslet mellom to parter med tilnærmet likeverdige ytelser fra begge sider”.⁴⁴ Et eksempel for det kan enkelt være forholdet mellom tørrfisk og korn: 4 favner tørrfisk = én sekk korn (enkelt framstilt). For Bjarkøys del kan slike likeverdige ytelser representere skatter og avgifter mot beskyttelse og sikkerhet; høvdingsetet mottok resurser fra regionen mot å holde beboerne sikre gjennom å regjere. Hva kontakten med samene angår kan pelshandelen ha vært basert på lovnader for å unngå norrøn bosetning i områder med samisk tilknytning.⁴⁵ Dette er noe Lars Ivar Hansen går nærmere inn på i boken *Samisk fangstsamfunn og norsk høvdingøkonomi*.

I tillegg til gjensidighetsprinsippet som nok var viktig for høvdingdømmet på Bjarkøy, og ellers i landet i vikingetiden, er prinsippet om redistribusjon det mest interessante for Bjarkøys plass som maktsenter. Redistribusjonsprinsippet innebærer at materielle goder samles inn til et politisk sentrum for deretter å bli omfordelt.⁴⁶ Hvordan denne redistribusjonen foregikk er usikkert, men noen bestemte regler må ha foreligget. Systemet foregår gjennom at givne får tilbake noe annet enn det de gav. Dette systemet fungerte dog fordi vilkårene for utvekslingen av de materielle godene i høy grad ble fastsatt av de sosiale lagene på toppen av samfunnet; godene ble fordelt med tanke på hvordan en forholdt seg til den politiske og sosiale rangstigen.⁴⁷ Altså kunne ikke en fisker regne med å få lik verdi av den fisken han leverte inn til maktsenteret tilbake i korn for å ta et eksempel.

---

⁴³ Helle. 2009. ”Den primitivistiske vendingen i norsk middelalderhistorie”

⁴⁴ Ibid:

⁴⁵ Hansen. 1990. *Samisk fangstsamfunn og norsk høvdingøkonomi*. s.131

⁴⁶ Helle 2009.

⁴⁷ Ibid

Bjarkøy som redistribueringsøkonomi

For Bjarkøys vedkommende er det trolig en redistribueringsøkonomi som er gjeldende. Dette kan vi se tilbake til fra jernalderen av hvor det er registrert et stort ringtun på øya slik som tidligere nevnt. Dermed kan en argumentere at det det kan ha fungert som sentrum for det økonomiske redistribusjonssystemet fra jernalder av og opp til og med vikingetiden.

Grunnlaget for en slik redistribusjonsøkonomi kan ha sammenheng med Bjarkøys geografiske plassering. Øya ligger midt i Vågsfjorden og ligger midt i leia for seiling innaskjærs sørover/nordover. I tillegg er lokasjonen i nær tilknytning til Andøya, Senja, Tjellsundet, Astafjorden m/innland. Dette har noe å si for hvilke typer varer som kan ha blitt distribuert i denne høvdingøkonomien. Lars Ivar Hansen skriver at det sannsynligvis er tre hovedgrupper av produsenter som kan ha bidratt til dette. Yttersiden av Senja, og senere også de fiskeværene lenger nord, har mest sannsynlig bidratt med store ressurser i tilknytning til fiskeri gjennom landvarden. Fra samene ble pelsverk en del av det økonomiske systemet, mens det fra området sør i Vågsfjorden og nedover mot Tjellsundet gjerne var agrarprodukter som ble innlemmet i denne høvdingøkonomien.⁴⁸ Som Knut Helle oppsummerer det: “Høvdingene på Bjarkøy/Trondenes toppet i vikingtid og tidlig middelalder et redistributivt system som omfattet fiske og fangst på yttersiden av Senja, norsk gårdsbosetning innenfor og det samiske fangstområdet i øst.”⁴⁹

En annen indikasjon på Bjarkøy som et økonomisk senter kan stamme fra selve navnet. Bjarkøy kan forstås etymologisk som en “øy med bjørkeskog” hvor da navnet også forekommer andre steder langs kysten av Norge. Det som dog er interessant med navnet i denne sammenhengen er Bjarkøys tilknytning til handel. “Bjarkøyretten” (*bjarkøyjarréttr*) var en gammel nordisk by- eller handelslov som blant annet regulerte sjø og handelsrett. Opphavet til navnet stammer sannsynligvis fra den store handelsplassen Björkö ved Mälaren i Sverige. Mest sannsynlig har navnet gjennom tiden blitt spredt nordover og blitt brukt som oppkallingsplass for handelssteder. Det kan tenkes at Bjarkøy tidlig fikk dette navnet som en følge av finnehandelen og den tilhørende redistribusjonsøkonomien⁵⁰

---

⁴⁸ Hansen. 1990: 131-132

⁴⁹ Helle. 2009. Primitivistisk historieforskning bla bla bla.

⁵⁰ Sandnes, J & Stemshaug, O. 1997. *Norsk Stadnamnleksikon*, Det Norske Samlaget, Oslo, 1997, side 92.

Vi kan med dette gå ut i fra at Bjarkøy fungerte som et politisk (gjennom fylkesting) og økonomisk (redistribusjon) senter i vikingetiden og middelalderen. Men dersom et slikt system skulle fungere måtte høvdingdømmet ha ivaretatt den gjensidige utvekslingen av varer i regionen, samt opprettholdt fordelingen av produktene som produsenten brakte med seg. Samtidig må systemet ha sørget for at forbindelser til andre økonomiske sfærer var opprettholdt slik at en for eksempel kunne eksportere ut tørrfisk og importere korn. Vi ser blant annet kongesagaen om Olav den hellige omtaler Asbjørn Selsbanes ferd sørover i landet for å kjøpe korn og ta med seg nordover slik at det kunne holdes *blot* på Trondenes. Korn var viktig trengtes for å holde gilder, og en av gildenes funksjoner kan nettopp ha vært denne gjensidige utvekslingen i dette lokalsamfunnet hvor høvdingen stod for gilder og religiøse arrangementer og lignende. Kort oppsummert: Bjarkøy var et politisk, økonomisk og kulturelt senter.

Konturer av tørrfiskeksport i vikingetiden

Tørrfiskhandel har vært viktig for kyst-Norge i lange tider. Fra vikingetid og middelalder er det dog få kilder som gir oss innblikk i for eksempel tørrfiskens omfang i det hverdagslige, i økonomiske sammenhenger og i det politiske landskapet annet enn et par. Selv ikke i Ottar nevnes fiske i noen særlig grad.⁵¹ I *Egil Skallagrimssons saga* blir for eksempel sildefiske nevnt, mens det fra kong Øystein forekommer rettarbøter på skreifiske i Vågan.⁵² Rebekka A. Skaar har i sin masteroppgave “Matkultur i norsk middelalder” sett på Frosta- og Gulatingsloven, samt Landsloven og undersøkt hvor ofte fisk var nevnt i det juridiske segmentet tilhørende middelalderen. Om en sammenligner regulering av fiske med for eksempel korn er det påfallende lite snakk om fiske i de bevarte kildene: tilsammen er *fisk* nevnt 81 ganger i FL, GL og ML.⁵³ Dette skal illustrere dilemmaet angående forholdet der fisk er nevnt i lovtekstene som er bevart og hvor vanskelig det er å kunne si noe konkret om fisk i middelaldersamfunnet. Det er ikke lett å konkretisere viktigheten av for eksempel fisk satt opp mot korn annet enn at tørrfisk var viktig for økonomien på generelt grunnlag.

En ting er hvor mye fisk er nevnt i det juridiske segmentet, en annen ting mangelen på kilder omkring fiske i Nord-Norge. Noe av grunnen til det skriver Skaar at kan skyldes at det fantes lokale og regionale lovtekster nordafor, som for eksempel Våganboken, som satte til side de andre lovtekstene. Dette vet vi ikke sikkert, men det er iboende å anta det må ha eksistert

---

⁵¹ Simonssen, P. 1957. *Ottar fra Hålogaland*. Tromsø museum.

⁵² Larsen, J. 1989. *Norrøn saga*. Bind I *Egil Skallagrimssons saga*. Aschehoug. Oslo. s. 50

⁵³ Skaar, R. A. 2014. *Matkultur i middelalderen*. s. 20

lokale/regionale lovtekster fra tidlig av som regulerte fiske. Når vi skal se på Bjarnes handlinger på Våganstevnet sommeren 1282 i kapittel 4 bør vi ha akkurat dette med oss i tankene.

For tørrfiskhandelens del vokste det tidlig frem et marked for eksport av tørrfisk. Sophia Perdikaris og James Barret har gjennomført arkeologiske undersøkelser både i England og på Island som vitner om eksport av tørrfisk allerede fra tusenårsskiftet. Perdikaris skriver blant annet at preservering av torsk som tørrfisk og utnyttelsen av dette som en økonomisk valuta og betalingsmiddel både lokalt og regionalt forekom allerede i yngre jernalder.⁵⁴ Fisk ble brukt som betalingsmiddel og som handelsvare. James Barret viser til arkeologiske analyser fra fiskeben funnet langs kysten av England at de mest sannsynlig stammer fra handel med Norge allerede fra før tusenårsskiftet.⁵⁵ Det finnes funn av fiskeben som med sikkerhet kan vise at det stammer fra tørrfisk, og de har klart å datere det til blant annet 900-tallet. For å oppsummere Barret kort så sier han at det må ha forekommet handel med tørrfisk som base allerede i vikingtiden, men at det ikke ble ordentlig satt i et kapitalistisk system før ut på 11-hundretallet. Dette stemmer overens med Perdikaris som skriver at det må ha eksistert et marked for blant annet tørrfisk allerede før kommersialiseringen på 1100-tallet. Det mest spennende er kanskje at hun forteller om funn fra Vesterålen som viser at tørrfisk som konserveringsmetode må ha eksistert også i Nord-Norge i yngre jernalder.⁵⁶ Vesterålen er ikke langt geografisk plassert fra Bjarkøy og det er etter min mening utenkelig at denne teknikken for prekevering av fisk ikke skulle være tilgjengelig for bjarkøyværingene.

Dette viser oss to ting: for det første at det var kontakt og handel fra Norge med for eksempel England, men og at tørrfisk må ha vært en del av denne kontakten. Altså har det eksistert en form for proto-handel forut for den kommersialiserte handelen vi kjenner til fra 1100-tallet av.

Framveksten av Vågan og forholdet til Bjarkøy

I vikingetiden vokste Vågan frem til å bli utskipingsstapel for tørrfisk i Nord-Norge. Flere steder er Vågan nevnt i sagalitteraturen. Et eksempel er fra Asbjørn Selsbanes ferd til

---

⁵⁴ Perdikaris, S. & McGovern, T.H. 2003. "Cod Fish, Walrus, and Chieftains: Economic Intensification in the Norse N Atlantic." s. 3-7.

⁵⁵ Barret, J., Locker, A., & Roberts, C. 2004. "Dark Age Economics' revisited: The English fish bone evidence AD 600-1600." 2004. S. 626-627

⁵⁶ Perdikaris, S, & T.H. McGovern. 2009. "Viking Age Economics and the Origins of Commercial Cod Fisheries in the North Atlantic." s. 64

kjøpstevnet i Vågan rundt 1020-årene: “Åsmund fikk høre at Asbjørn Selsbane hadde seilt sørover til stevnet i Vågan med et lasteskip han hadde, og nesten tjue mann, og at han var ventende sørfra nå. Åsmund og hans følge dro sin vei sørover langs land, de hadde motbør, men det var liten vind. Det kom seilende skip mot dem som hørte til Vågan-flåten”.⁵⁷ Av det vi direkte kan lese av her er at Vågan var et sted hvor blant annet Asbjørn kunne få omsatt sine varer. I tillegg ser vi at “Vågan-flåten” var et etablert begrep som ble brukt. Om vi ser tilbake til Bjarkøy og dens redistribusjonsøkonomiske fundament virker det til at Bjarkøy må ha hatt en annen type økonomisk og maktpolitisk funksjon enn handelsstedet lenger sør i regionen. Jeg skal ikke gå nærmere inn på sagalitteraturens omtale av Vågan, men en skal bite seg merke i at 1) Vågan er nevnt i sagalitteraturen samtidig som Bjarkøy og Tore Hund/Asbjørn Selsbane, og 2) “Vågan-flåten” er et begrep som blir brukt.

Allerede tilbake til kong Øysteins tid (1103-1123) har vi i skriftlige kilder grunnlag for å si at Vågan (Vágar) var blitt reist som en liten handelsby gjennom anleggelsen av kirke og rorbuer til de fattigste sesongfiskerne som rodde vågafiske (lofotfiske).⁵⁸ En ser og at fisket må ha vært ganske så omfattende næringsvirksomhet allerede på 1100-tallet da nevnte Kong Øystein i perioden 1103-07 utstedte det senere veletablerte systemet om landvarde: “*Denne rettarbot har kongen gitt alle háløyger: Det er alle fiskegaver, både av alle nes og av alle fiskeplasser - med unntak av det som folk harr gitt kongen, fem fisker, det skal hver mann gi, som er på fiske i Vágar*”.⁵⁹ Med andre ord en landskyld på fem fisker på utrorsstedet i Vágar. Det er med andre ord mye som tyder på at Vågan har hatt en betydelig posisjon i regionen fra tusenårsskiftet av.

Knut helle skriver i *Norsk byhistorie* om hvordan sagafortellingen om kong Sverre forteller hvordan de ble møtt av 406 byrdinger fra “Våganflåten” som trolig var på vei fra Vågan til Nidaros med tørrfisk. Vågan var den eneste og viktigste kaupangen nord for Nidaros og hadde trolig bystatus på samme nivå som for eksempel Borgund på Sunnmøre. Vågan var det nordnorske omsetningsstedet for blant annet tørrfisk og hadde dermed en viktig funksjon for Hålogaland i høymiddelalderen. Og det er nettopp Vågans posisjon som omsetningssted, og med tiden også senter for kirkelig virksomhet, og lagmannens og sysselmannens virksomhet i regionen som er spennende. Alf Ragnar Nielsen argumenterer videre at Vågan var for en by i

---

⁵⁷ Snorre. 1957: 348.

⁵⁸ Nielsen 1014: 196

⁵⁹ Nielsen 2014: 196

middelalderen å regne basert på arkeologiske utgravinger som er gjennomført.⁶⁰ Vågan var den eneste kaupangen i Nord-Norge og viser allerede her at det må ha vært landsdelens fremste maktsenter med en flersidig sentralfunksjon ut på 1200-tallet⁶¹.

Slike kilder som omtaler Bjarkøy på samme måte er ikke bevart, og når arkeologiske utgravinger ikke kan vise en slik tetthet av bosetning slik det er funnet i Vågan, er det naturlig å tro at Vågan hadde en annen, mer handelsrettet funksjon enn hva Bjarkøy hadde. I Vågan skulle tørrfisk eksporteres, og en skal ikke se bort i fra at bjarkøyværingene også fikk skipet ut tørrfisk fra Vågan. I *Norges fiskeri- og kysthistorie Bind I*, skriver Alf Ragnar Nielssen om utviklingen av fiskeriet i Lofoten og fremveksten av Vågan som det viktigste omsetningsstedet for tørrfisk, og her skriver faktisk Nielssen at tørrfisk fra Hålogaland og Finnmark ble omsatt i Vågan. Som en følge av dette reiste geistlige og verdslige stormenn til Vågan for å sikre sine økonomiske interesser gjennom tørrfiskhandelen.⁶² Det er med andre ord to ulike sentere som vokser parallelt fram samtidig hvor Vågans rolle er handelsrettet, spesialisert tørrfiskeksport mot Bjarkøys redistribueringsystem. Jeg skal nå se på hvordan tørrfiskeksporten utartet seg og hvordan vi kan koble den til Bjarne Erlingsson.

Tørrfisk og Bergen

På 1300-tallet var Bergen det mest velutviklede handelssenteret i Norge. Fra Knut Helle får vi i “Bergen bys historie” presentert en oversikt over hvilken type handel som var gjeldende for Bergen by: fjernhandel, mellomhandel og detaljhandel. For vår del er fjernhandel og mellomhandelen det mest interessante. Fjernhandelene representerte den flyten av varer som kom sjøveien til Bergen fra enten Nord-Norge, skattlandene vestover eller på kontinentet hvor varene ble solgt direkte i byen, og at de omvendt kjøpte varer for salgssummen som ble ført tilbake til områdene de kom fra. Mellomhandelen representerte oppkjøp av varer fra produsentene av mellommenn som igjen solgte disse varene videre til forbrukerne.⁶³

Helle skriver videre at mellomhandelen i større grad var mer omgjengelig i den forstand at det i sesong kunne være trangt om plassen langs med bryggen for å kunne selge og kjøpe varer. Som en følge av stor virksomheten var liggetiden ønskelig å være kortest mulig. Kort liggetid gjorde mellomhandel gunstig da kjøpmenn bosatt i Bergen med tilgjengelig lagerareal

---

⁶⁰ Ibid: 292

⁶¹ Helle 2006: 73

⁶² Nielssen 2014: 263

⁶³ Helle 1982: 414

kunne oppbevare for eksempel tørrfisk. Dette medførte rask og kort lastetid for kjøpmennene og dermed også økt effektivisering. Kjøpmennene bosatt i Bergen med lagerareal måtte dog ta risikoen ved å kjøpe for eksempel tørrfisk i store kvanta for å kunne selge også utenfor sesong.⁶⁴ Alt dette var et resultat av en prosess der Bergen tok over Nidaros posisjon som tørrfiskstapel. Dette var en prosess som allerede hadde begynt på slutten av 1100-tallet. Nedkvitne skriver at kilder viser at Bergen på rundt 1180-1190 hadde gått forbi Nidaros som den fremste norske stapel for tørrfisk.⁶⁵

Oppsummering

I løpet av dette kapittelet har jeg forsøkt å finne svar på spørsmålene jeg stilte i innledningen: hvilken funksjon hadde maktsenteret i regionen i et økonomisk perspektiv? Og hvordan var samspillet mellom Bjarkøy og et annet økonomisk senter i høymiddelalderen, Vågan? Gjennom å støtte seg på arkeologiske utgravninger i regionen har det kommet tydelig frem at Bjarkøy har fungert som et regionalt maktsenter, både økonomisk, politisk og kulturelt helt tilbake fra jernalderen av og frem til høymiddelalderen. Omtalen i sagalitteraturen knytter og et politisk og økonomisk maktsenter med Bjarkøy. Gjennom Lars Ivar Hansens arbeid er det og naturlig å se på Bjarkøys posisjon i riket som at samspill mellom den norrøne befolkningen og den samiske populasjonen i et system hvor Bjarkøy fungerte som et senter for redistribuering av varer i regionen sammen med Trondenes. En kan godt argumentere for at denne koblingen mellom samene og høvdingmakten på Bjarkøy/Trondenes dannet et fortrinn for økonomisk og politisk vekst i området.

Forholdet mellom Bjarkøy og Trondenes har jeg ikke diskutert i stor grad da Trondenes frem til Asbjørn Selsbanes død var fra samme slekt som Bjarkøyslekten. Etter at denne godansamlingen ble konfiskert av kongemakten er det stort sett bare snakk om Bjarkøy som den fremtredende makten i området. Av Lars Ivar Hansen går det frem at Bjarkøy med Trondenes hadde kontrollen over de viktige fiskeværene ute på Senja og nordover til Sørøya. Som det fremgår av Holmsen var ikke landskyld godsets viktigste inntektskilde, men landvarde. Tørrfisken må ha spilt en stor rolle for Bjarkøys økonomiske funksjon selv om det er vanskelig å finne konkrete bevis for akkurat det. Dersom en skal legge Nielssens ord til grunn ble denne

---

⁶⁴ Ibid: 415

⁶⁵ Nedkvitne, A. 1983. Utenrikshandelen fra det vestafjelske Norge 1100-1600. s. 18

fisken inn i høymiddelalderen fraktet i store kvanta ned til Vågan og derfra skipet sørover til Bergen og videre ut på kontinentet.

Samspillet med Vågan må dermed har forløpt seg på en slik måte at de ikke utkonkurrerte hverandre, men heller hadde ulike funksjoner som økonomiske og politiske sentrum. Der Bjarkøy tydelig må ha fungert som et redistribusjonsøkonomisk sentrum med fiskesamfunn, agrarsamfunn, og jakt- og fangstsamfunn i én samlet symbiose, var Vågan mer et resultat av markedsorientert spesialisering av tørrfisk hvor profitt må ha vært den drivende faktoren. Vågan var mer et handelssentrum enn hva Bjarkøy kunne være. Når jeg nå skal se videre på Bjarne Erlingssons liv og virke er det viktig å huske på at Bjarne hadde interesser når det kom til blant annet salg av tørrfisk gjennom sine besittelser av fiskevær, samt at Bjarkøy og hadde kontakter med samene og fikk blant annet pelsverk fra samene mot beskyttelse. Kapittel tre vil ta for seg personen Bjarne Erlingsson, slekten, og livet i Bergen.

Kapittel 3. Bjarne Erlingsson

Innledning

I 1312 dør Bjarne Erlingsson og etterlater seg en enorm mengde eiendommer. Eiendommer han har tilegnet seg gjennom hans arverett på Bjarkøy- og Giske-godset. I hans testamente fra 1309 får vi et inntrykk av Bjarnes enorme eiendomssamling gjennom hans donasjoner til diverse geistlige institusjoner over hele landet. Gjennom et langt liv opparbeidet Bjarne Erlingsson seg til å bli av landet og kongens mest fremtredende og betrodde menn, samt en formue uten like innenfor Norges grenser. Gjennom dette kapittelet skal vi få et inntrykk av hvem Bjarne Erlingsson var og tiden han levde i.

Familiebakgrunn

Bjarne Erlingsson blir født rundt 1250 og arver Bjarkøygodset etter sin far, Erling Ivarsson fra Bjarkøy. Erling Ivarsson var Håkon Håkonssons lendmann og en del av kongemaktens rådsrets. Erling deltok under kong Håkons vesterhavstokt i 1263 og skjenket jord til Trondenes kirke 1264.⁶⁶ I henhold til tradisjonen gikk slike lendmannstillinger i praksis i arv. Dertil ble også Bjarne Erlingsson lendmann (og senere baron) for kongemakten. Bjarne gifter seg med Margrete Nikolasdatter som etter sin fars død besitter det store Giske-godset på Sunnmøre og i Romsdal. Margretes far, Nikolai Petersson, var og sysselmann på Giske.⁶⁷ I en masteroppgave fra 2015 argumenterer Lars Jørgen Skolem for at sysselmannstittelen var forbeholdt herren på Giske.⁶⁸ Gjennom dette giftemålet får Bjarne kontroll over Giskegodset, som muligens var landets største godskompleks på denne tiden med eiendommer og strøgods på Sunnmøre og i Romsdal.⁶⁹ Andreas Holmsen har, som tidligere nevnt, anslått størrelsen på dette godset til omkring et tjuetalls gårder med en månedsmat på kanskje så mye som opp mot 2000.⁷⁰ Kongens sysselmenn på Sunnmøre må, ifølge Knut Helle, ha tilhørt Giskemennene fra 1000-tallet og fremover til Bjarne Erlingssons tid.⁷¹ Som en konsekvens av kongemaktens tilhørighet til Bergen var det naturlig for stormenn å anskaffe seg bygårder i Bergen. Giskegodset hadde blant

---

⁶⁶ Opsahl, E. (2009, 13. februar). Vidkunn Erlingsson. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 7. mai 2019 fra https://nbl.snl.no/Vidkunn_Erlingsson

⁶⁷ Larsen, S.U. & Sulebust, J. 1994. I balansepunktet, Sunnmøres eldste historie. s. 42

⁶⁸ Skolen, L. J. 2015. Erling Vidkunsson (1292-1355), godseier, sysselmann og lokal stormann. Masteroppgave ved NTNU. s. 27

⁶⁹ Holmsen, A 1980. *Gård og gods i Norge i eldre tid*. Oslo. s. 33

⁷⁰ Holmsen 1980: 41

⁷¹ Helle 2006: 72

annet i middelalderen $\frac{3}{4}$ av bygården Fatten som Bjarne Erlingsson makeskiftet den siste fjerdedelen mot den gården han selv hadde kontroll over i Vågsbotn, Bjarnegard eller Nygard.⁷² Med andre ord var Bjarne vel så mye i Bergen som på Giske.

Sammen med sin kone Margrete får paret én sønn, Andres, men han dør før Bjarne, og dermed er Bjarne Erlingssons brorsønn som arver Bjarkøy-Giskegodset.

Bjarne Erlingssons yngre bror, Vidkunn Erlingsson (1255-1302) var og en del av regjeringkretsen under kong Eiriks styre. Han blir omtalt som ridder og var blant annet med til Skottland som gesant og senere gissel i prosessen rundt ekteskapsavtalen mellom kong Eirik og den skotske prinsesse Margareta.⁷³ Ifølge Knut Helle oppnår Vidkunn med tiden også baronstatus før han dør i 1302.⁷⁴ Vidkunn virker dog til å være en del yngre enn sin bror Bjarne og selv om han er med i kongemaktens rådskrets, er han ikke en foregangsskikkelse på lik linje med sin bror. Det bør og nevnes at Vidkunn hadde eiendommer på Østlandet og mest sannsynlig var sysselmann i Viken i sin tid.⁷⁵ Det var Vidkuns sønn Erling Vidkunsson som til slutt endte med å føre Bjarkøyætta videre på mannsiden. Han endte og opp med å bli drottsete for kongemakten, føre leidang mot russisk invasjon i Finnmark og bringe Bjarkøyætta videre.⁷⁶

Karriere

Bjarne Erlingsson var en av forgrunnsskikkelsene i kong Eirik Magnussons råd (1280-1299)⁷⁷ og blant de mektigste stormennene i landet i hans tid. Eirik Magnussons far, Magnus Håkonsson, døde i 1280 ble Eirik Magnusson kronet til konge. Som mindreårig var det dog en formynderregjering bestående av landets fremste stormenn og baroner som stod for styringen av riket. Bjarne, som den rikeste og mest fornemme personen i landet foruten kongen, var en naturlig del av denne regjeringen. Knut Helle mener at det er ganske så sannsynlig at Bjarne Erlingsson med sikkerhet figurerer som en del av kongens nærmeste råd i 1285 og frem til 1305, men at han allerede fra 1280 må ha hatt en fremtredende rolle som en av kongens formyndere som en følge av at han sammen med Andreas Pytt utstedte lovbestemmelser i strid med sættargjerden av 1277 (DN XVII).⁷⁸ Som en følge av dette ble både Bjarne Erlingsson og

---

⁷² Helle 1982: 298

⁷³ Opsahl 2009

⁷⁴ Helle 1972: 582

⁷⁵ Jensen, J.L. 1947: 99

⁷⁶ Helle 1972: 408

⁷⁷ Ibid: 576

⁷⁸ Ibid

Andreas Pytt lyst i bann av kirken sommeren 1280. Dette er ganske sterke indiser på at Bjarne Erlingsson var en viktig skikkelse i de politiske kretsene.

Bjarne Erlingsson var en del av Magnus Håkonssons regjeringsråd, og som en del av kongens råd figurerer Bjarnes segl på flere viktige dokumenter utstedt av kongemakten. Av konkordatet fra 1273 dukker Bjarnes segl opp i forbindelse med en overenskomst mellom kong Magnus Håkonsson og erkebiskop Jon angående grensene for den verdslige og geistlige myndighet.⁷⁹ I boken *Om Lendmannenes talrighet i 12. Og 13. Aarhundrede* skriver Gustav Storm at det er sannsynlig at Bjarne ble utnevnt som lendmann et sted mellom 1264-1273. Da hadde hans far Erling Ivarsson gått bort i 1264 og det later til at Bjarne tok sin fars plass som lendmann og nærmeste krets til kongen.⁸⁰ Bjarne omtales ikke som sysselmann, noe som i grunn er litt merkelig med tanke på Bjarnes sosiale status. I *Det norske folks historie* av P.A. Munch omtales det dog at Bjarne ved sommerstevnet i Vågan utførte handlingene sine som om han var sysselmann. Eller som Munch skriver det:

“Tilfældigviis er der os opbevaret en kort Beretning om, hvorledes Hr. Bjarne af Giske bar sig ad denne Sommer oppe i Vaagen, hvor han vel optraadte i Egenskab af Sysselmand, eller vel endog maaskee som Overbefalingsmand over det hele Landskab, hvis mægtigste Mand han var som Herre til Bjarkø”.⁸¹

Her skriver ikke Munch at han spesifikt er sysselmann, men at han opptrådte som den øverste myndighet. Det at Bjarne ikke nevnes direkte som sysselmann kan være som en følge av manglende skriftlige kilder som kan stadfeste dette, men som det blir skrevet i Cappelens *Norges historie: Norge under Sverreætten 1177-1319* er det svært lite sannsynlig at de lendmennene som var i kongens nærmeste rådskrets ikke hadde sysselmannstittel.⁸² Miriam Tveit skriver at den første kjente lagmannen for Hålogaland etter Bjarne Mårdsson var en person med navn *Ivar af Hålogalande* som første gang gir seg til kjenne i 1303.⁸³ Før dette skriver hun at det later til at lagmannsmakten må ha vært ambulerende i området og ikke hatt fast lokalisering. Med andre ord at Hålogaland var en løs, perifer provins løst knyttet til resten

---

⁷⁹ Diplomatarium Norvegicum. (DN I nr. 64a.)

⁸⁰ Storm, G. 1882. Om lendmandenes talrighet i 12. Og 13. Århundrede. Kristiania. s. 42.

⁸¹ P.A. Munch. 1859. *Det norske folks historie*. Bind II. Del IV. s.40.

⁸² Lunden, K. 1976. *Norges historie: Norge under Sverreætten 1177-1319*. s. 434

⁸³ Tveit 2015b.

av kongedømmet. Som vi ser endrer dette mønstret seg. Dette kan ha sammenheng med innføringen av Landsloven førte til at Hålogaland ble forsøkt sterkere integrert i større grad av kongemakten.⁸⁴ Ettersom det ikke foreligger konkrete bevis for hvem som var øverste myndighet i regionen i denne perioden, kan en dermed ikke med hundre prosent sikkerhet si at Bjarne var sysselmann, selv om det er det mest nærliggende å tro hans posisjon og ætt tatt i betraktning.

Bjarnes politiske karriere er innholdsrik og lang. Gjennom fire tiår tjente han for kongemakten var en viktig politisk tjenestemann. Her var i Skottland og forhandlet frem giftemål til kong Eirik Magnusson i 1281, han dro til England i 1284 sammen med sin bror Vidkunn for å fornye forbundet med den engelske kongen. I 1285 dro han til Sverige og Danmark som sendemann på vegne av kongens fortrolige råd. Vinteren 1286-87 var Bjarne i Skottland for å ivareta Margareta Eiriksdatters krav på riket der, og i 1288 medbeseglet han sammen med grev Jacob av Nord-Halland de privilegiene som tyske steder fikk av hertug Håkon. I 1289 ble Bjarne sendt i spissen for leidangen ført mot Danmark den sommeren som en del av en forhandlingsdelegasjon til København. I 1294 utstedte den engelske kong Edvard leidebrev for Bjarne som en av den norske kongens forhandlere. I 1297 medbeseglet han det kongelige vitnebrev om forliket mellom erkebiskop Jørund og hans domkapittel. I følge Helle var det og sannsynlig at Bjarne var den rådgiveren som ble gitt ansvaret for kong Eiriks utnevning av Jørund til jarl. Med andre ord var Bjarnes karriere, som vist i dette avsnittet gjennom Helles *Konge og gode menn*, lang og imponerende. Under kong Håkon forblir Bjarne en betrodd rådgiver og sendebud, men han figurere sjeldnere og mot slutten av sitt liv. Han er og med og besegler skipanen om tronfølge og formynderstyre av 1302 før han mot slutten av sitt liv oppholder seg i Bergen og begynner å operere som rådgiver primært der frem til hans død i 1313.⁸⁵ Med andre ord var Bjarne en sentral del av rådsretsen rundt kongen.

Strid med kirken

I henhold til Aslak Bolts jordebok viser det seg at erkebiskopen hadde spesielt mye jordegods i Lofoten og da særlig på Vestvågøy.⁸⁶ Da Bjarne sammen med Andreas Plytt blir lyst i bann kroningssommeren 1280 er det som et resultat av Bjarne og formynderregjeringens mer aggressive politikk overfor kirkemakten som igjen var konsekvens av et ønske om å redusere

---

⁸⁴ Ibid

⁸⁵ Helle 1973: 576-578

⁸⁶ Jørgensen, J.T. 1997. *Aslak bolt jordebok*. Riksarkivet. Oslo. s. 162 B.

kirkens makt og innflytelse overfor kongemakten. Jeg skal ikke gå dypt inn i konflikten med kirken da det er godt opplyst andre steder, men det er likevel noen punkter ved dette forholdet jeg vil se litt nærmere på av den grunn at deres økonomiske interesser knyttet til tørrfiskhandelen.

I posisjon til å kunne handle på vegne av kongemakten opptrådte Bjarne og resten av formynderregjeringen hardt overfor kirkemakten. Kirkemakten hadde under Magnus Lagabøtes tid stadig tatt mer og mer kontroll over verdslige anliggendeheter som for eksempel retten til å slå mynt, men dette skal Bjarne Erlingsson etter sigende ha innskrenket i kongens navn under sommerstevnet i Vågan sommeren 1282 noe kirken og geistligheten reagerte kraftig på.⁸⁷ I et brev fra erkebiskop Jørund går det frem at erkebiskopen har stevnet Bjarne Erlingsson for å ha innskrenket kirkens rettigheter som myntslåing, innkreving av nye tiender, oppheving av “Våganboken” og innføringen av lagmenn som dommere i geistlige saker.⁸⁸ “Våganboken” var en juridisk lovsamling for fiskeværet og kjøpstaden “Vågan” i Lofoten som skilte kjøpstaden fra resten av omlandet.⁸⁹ Dette førte til en tilspisset konflikt mellom kirken og formynderregjeringen. Dersom en ser på diplommaterialet fra perioden fremgår det av biskop Narve av Bergen at erkebiskop Jon sommeren 1280 hadde diskutert innskrenkingen av kirkens privilegier med kongens mor, og de kongelige rådgiverne om å vente med disse nye bestemmelsene til kongen var blitt myndig fordi de nye bestemmelsene var skadelige for kirken.⁹⁰ Dette gjorde altså ikke formynderregjeringen.

Striden med kirken hadde altså tre formål for formynderregjeringen: kutte ned på de økonomiske rettighetene kirken hadde tilegnet seg, samt at kirken måtte utrede utfareleidang og *skipafe*. Kirken fikk ikke jurisdiksjonsrett når det kom til å dømme i kristenrettssaker og klerkemål, samt at formynderregjeringen motarbeidet erkebiskopens krav om kontroll over kristenrettlovgiving av den grunn at de ønsket å gå tilbake til *forn kristenrett*.⁹¹ Som en av

---

⁸⁷ DN III nr. 30, Helle 2006. *Norges byhistorie*. s. 73

⁸⁸ DN III. nr. 30

⁸⁹Helle 2006: 73

⁹⁰ Regesta Norvegica, bind II. s. 114-115.

⁹¹ *Skipafe* = Tilskudd til bygging av nye skip og vedlikehold av leidangsskip og annet nødvendig utstyr. *Forn kristenrett* (ifølge Kverneland, G. R) = i denne sammenhengen betyr den kristenrett som gjaldt i kong Håkon Håkonssons erkebiskop Sigurds tid (1231-1252).

Kverneland, G.R. 2018. “Sættargjerden, reformbevegelsen og kirkens frihet, En analyse av indrekirkelig konflikt og kongemaktens innblanding, Norge ca. 1290-1300”. s. 5

foregangsskikkelsene i formynderregjering er det nærliggende å tro at Bjarne var en pådriver for denne restriktive politikken ovenfor kirken sammen med de andre baronene.

Kampen fra kirkens side mot Bjarne og formynderregjeringen opphørte i 1283 da erkebiskop Jon døde. Striden ble ikke tatt opp igjen før i 1287 ved erkebiskop Jørund som forsøkte å ta opp kampen med kongemakten angående kirkens rettigheter, noe som varte helt frem til 1290 hvor det forekommer et forlik mellom erkebiskopen og kongemakten.

Striden mellom kirken og formynderregjeringen må ha vært hard, selv om Bjarne nok må ha følt seg trygg på grunn av sin enorme innflytelse, rikdom og posisjon i formynderregjeringen. Han ignorerte blankt stevningen fra erkebiskop Jørund og virket til å være fornøyd med sin posisjon. Det skal dog sies at Bjarne gav kirken store gaver i sitt testamente. I hans testamente finner vi spesielt gavene til domkirken i Nidaros. Halvparten av alt jordegods Bjarne donerte gikk til domkirken i Nidaros. Han lot også en prebende til alteret i det sørvestre hjørnet som fulgte erkesetets gods.⁹² Det er like fullt ikke sikkert at dette hadde noe med forsoning å gjøre da det var ganske vanlig for verdslige stormenn å donere rikelig til kirken. En kan med andre ord ikke med sikkerhet si at Bjarne forsonet seg med kirkemakten.

At Bjarne Erlingssons strid med kirken satte dype spor kan spores fremover i tid da hans brorsønnesønn Bjarne Erlingsson den yngre havnet i en diskusjon om fiskerettigheter. I et brev fra biskop Haakon av Bergen datert til 1. Januar 1338 går det frem at Bjarne Erlingsson (brorsønnesønn av Bjarne Erlingsson og arving til Bjarkøy og Giske) og erkestolen i Nidaros var uenige omkring rettighetene til fiskeværet Grip. Angivelig skulle erkebispestolen kreve hevd på de innbringende inntektene til fiskeværet.⁹³ Hva dette viser oss er at Bjarkøyættas tilknytning til fisket og inntektene dette gav dem må ha spilt en stor rolle i inntektsgrunnlaget til for eksempel Bjarne Erlingsson som fikk Grip gjennom Giskegodset. Dersom en ser tilbake på Holmsens inntektsberegning til Bjarkøy-godset er landvarden viktig for å forstå inntektsgrunnlaget til fiskeværene som var inkorporerte i godsansamlingen. En tvist omkring fiskeværet Grip kan dermed vise oss engasjementet til herrene på Bjarkøy når det kom til å opprettholde kontrollen til fiskeressursene.

---

⁹² Dybdahl, A. 1998. Bjarne Erlingssons testamente og Giskeættens jordegods. s. 411

⁹³ DN IX nr. 108

Oppsummering

Så hvem var Bjarne Erlingsson? Vi har gjennom dette kapitlet sett at Bjarne Erlingsson var en av foregangsskikkelsene i kong Eirik Magnussons formynderråd i perioden 1280-1282. Vi har og sett at Bjarne Erlingsson var en del av den ypperste eliten i samfunnet hvor han gjennom landskyld og landvarde fra sine mange godseiendommer og fiskevær ble Norges rikeste person, i følge Knut Helle. Gjennom sin oppkomst av Bjarkøyætta og sønn til Erling Ivarsson var det gitt at Bjarne kom til å få lendmannstittel sammen med sin bror Vidkunn Erlingsson. Vi ser og at Bjarnes lange tjeneste for kongemakten resulterte i sterke bånd til den engelske kongen og at Bjarne var en hyppig brukt gesant for å handle på kongens vegne. Bjarne Erlingsson må ha vært godt utdannet og skolert innenfor jus, noe et opphold i Bologna kan forklare. Gjennom eiendommene Bjarne hadde i Bergen var det mulig for han å bedrive handel med tørrfisk samtidig som han kunne være rundt kongens innerste krets. Med andre ord var Bjarne en mann av tiden som hadde handelsinteresser samtidig som han var en del av kongemaktens innerste krets av rådgiver og gode menn.

Kapittel 4. Bjarnes utøvelse av makt i formynderregjeringen

Da Magnus Lagabøte dør i 1280 er hans sønn Eirik umyndig og ikke klar for å styre landet. Dermed trer Bjarne Erlingsson som inn i kong Eirik Magnussons formynderregjering sammen med andre baroner som for eksempel Audun Hugleiksson. Som en av de mest fornemme personene i rådet var nok antakelig Bjarne Erlingsson, sammen med Audun, i praksis kongemakten i tiden hvor kong Eirik Magnusson var mindreårig.⁹⁴ I lys av denne formynderregjeringen er det flere viktige hendelser som bør diskuteres: utstedelsen av “*De bergenske byvedtektene*” og sommerstevnet ved Vågan 1282, samt reaksjonene på disse hendelsene som kom under kong Håkon Magnusson tiltredelse. Jeg skal i løpet av dette kapittelet se på disse to hendelsene og diskutere de ut i fra problemstillingen nevnt i innledningen: handlet Bjarne Erlingsson på vegne av kongematen, eller for å sikre egne økonomiske interesser? Men før vi kan diskutere hvorvidt Bjarne handlet etter egne økonomiske interesser skal vi se på hvilke økonomiske interesser Bjarne hadde.

Bjarnes økonomiske interesser i tilknytning til tørrfiskhandelen og Bergen

Som en følge av Bjarnes Erlingssons tilknytning til kongemakten oppholdt herr Bjarne seg mye i Bergen. Bergen hadde som kjent vokst frem til å bli den fremste byen for distribusjon av norrøne varer, men var og byen å være i for og skaffe seg innflytelse både i og rundt kongemakten. I lys av at byen var blitt sentrum for den norske utenrikshandelen var det viktig å etablere seg i staden. Det finnes kilder på at Bjarne Erlingsson hadde eiendommer i Bergen, men det er ikke mulig å oppdrive formålet med disse eiendommene, men det er ganske sannsynlig at eiendommene i dette tilfellet ble brukt i en eller annen for handelsvirksomhet. Dermed kan en altså ikke med sikkerhet si hvilken funksjon disse eiendommene hadde for Bjarne.

Lorentzen skriver i “Gård og grunn i Bergen i middelalderen” at Bjarne Erlingsson eide *Bjarna gardr* i bydelen Sutare streti. Dette området ble også, i følge Lorentzen, også kalt for *Nya gardr* og kan tyde på at dette var en av mange nye storgårder oppført av verdslige rangspersoner med tilknytning til kongemakten i byen.⁹⁵ Lorentzen skriver og at gården lå

---

⁹⁴ Bjarne var nok i realiteten ikke kongemakten alene, men en av foregangsskikkelsene sammen med Audun. Det blir galt å si at Bjarne var kongemakten, men at han hadde stor innflytelse i utøvelsen av makt på vegne av kongemakten er utvilsom.

⁹⁵ Lorentzen, B. 1952. Gård og grunn i Bergen i middelalderen. S. 181

veldig godt i tilknytning til Vågsbotnen og gaten *Sutare streti*. Etter et makeskifte med bispestolen fikk dog Bjarne Erlingsson kontroll over Fatten-gårdene mot Bjarnegard.

At verdslige stormenn ervervet seg eiendommer i Bergen økte i antall under Håkon Håkonsens og Magnussønnenes tid. Som nevnt hadde trolig lensherrene fra Giske bygårder allerede fra tidlig middelalder som følge av Bergens posisjon langs kysten som viktig sted for handel og distribusjon av varer. Bergen var et naturlig samlingspunkt og stormennene så det som ekstra gode vilkår å ha én fot i byen og én fot ved sine egne jordeiendommer. Bjarne holdt seg dermed stort sett i Bergen og Giske. Det som da er slående er hvor lite Bjarne holdt seg på Bjarkøygodsets hovedsetet - Bjarkøy. Kanskje var det av ren nødvendighet viktig å holde seg til Bergen på grunn av kongemaktens nærvær og for å ta seg av hans økonomiske interesser. Spørsmålet da er hvordan Bjarne forvaltet ressursene eiendommene Bjarkøygodset og havet gav ham.

Andreas Holmsens beregninger viser ganske klart at landskyld var en meget viktig inntektskilde. I følge Bratrein ser vi en endring i forvaltningen av denne ressursen fra Bjarkøys side etter 1291.⁹⁶ Endringen som nå skjer er en direkte konsekvens av at godsherrene ikke lenger holder til i Nord-Norge, og dertil ordner stedegne fogder til å forvalte ressursene. En går over til en praksis hvor forvaltningen av fangstretten skjer gjennom utleie mot en andel av utbytte, altså forpaktning.⁹⁷ Da Bjarne for det meste holdt seg enten i Bergen rundt kongens regjeringskrets eller på hovedgården på Giske var avstandene nord til Bjarkøy og de omkringliggende fiskeværene vanskelige å holde den daglige kontrollen og styringen på. Lokale ombudsmenn må ha figurert lokalt slik at stormenn som Bjarne kunne ha tilholdssted ved det økonomiske og politiske sentrum i Bergen og ikke i periferien som Hålogaland. Følgelig virker det nesten slik at Nord-Norge blir for lite for herrene av den gamle høvdingætta rundt 1250 og at et tilholdssted nærmere kongemakten og utenrikshandelen var å foretrekke. Mest sannsynlig må det derfor kanskje har utviklet seg et forvaltningssystem hvor Bjarne Erlingsson kanskje ikke hadde direkte kontroll over produksjonen av tørrfiske og andre norrøne varer i Hålogaland, men at han holdt seg rundt kongemakten i Bergen.

Gjennom tilholdssted i Bergen var det mulig å ha direkte kontroll på utenrikshandelen. Utenrikshandelen blomstret utover 1100-tallet og inn på 1200-tallet. Helle skriver blant annet at alle øysamfunnene fra Orknøyene i sør til Grønland i vest fra 1260 av en del av skattlandene

---

⁹⁶ Bratrein 2010: 75

til kongen.⁹⁸ Gjennom utbyggingen av kongemakten i Bergen ble byen dermed et naturlig knutepunkt for handelen med disse øyene sett i betraktning byens geografiske lokasjon. Handelsavtaler kom og i stand med England i 1223 hvor den norske kongens skip fikk lov til å dra lastet fra Lynn, og i 1247 gikk det skip over til England for å blant annet sikre seg varer det var manko på i Norge.⁹⁹ Med andre ord var det en vesentlig handelsvirksomhet med Norge og utlandet, og med flere bygårder under sine besittelser var det fornuftig at Bjarne Erlingsson hadde en finger med i spillet.

Knut Helle skriver at tørrfisken som ble ført inn til Bergen ble fraktet på land og til sine respektive eieres bygårder. Her ble tørrfisken lagret, omsatt og lastet på handelsskip etterhvert som de kom til byen.

De bergenske byvedtektene

16. sept. 1282 trer de nye bergenske vedtektene i kraft, signert av bymennene i Bergen. I følge Sverre Bagge, Synnøve Holstad Smedsdal og Knut Helle som sammen har skrevet *Norske middelalderdokumenter* kunne bymenn selv vedta slike vedtekter uten kongemakten dersom de var i tråd med byloven.¹⁰⁰ På dette tidspunktet var kong Eirik fortsatt umyndig og Bjarne kanskje den fremste personen i formynderregjeringen. Jeg har brukt den norske oversettelsen fra *Norske middelalderdokumenter* i mitt arbeid, samt Helles *Bergen bys historie*.

De bergenske byvedtektene som tredde i kraft i 1282 gjorde det kun mulig for utenlandske vintersittere som hadde med seg mel, malt eller rug til landet å handle norrøne varer som skinnvarer og skrei.¹⁰¹ I tillegg var det en rekke bestemmelser og begrensinger på utlendingers handelsvirksomhet i Bergen. Bergen skulle bli omsetningssentral i forhold til omlandet og utlendinger kunne ikke dra til omlandet for å kjøpe varer - varene måtte føres til Bergen og omsettes der.¹⁰² Med andre ord ble det vanskeligere å unngå Bergen for utenlandske kjøpmenn for å handle norrøne varer. Disse byvedtektene var med på å gjøre Bergen om til et handelssentrum hvor byen hadde monopol på handelen med utlendinger.

Vedtektene ble utstedt av bymennene i Bergen og signert av formynderregjeringen på vegne av kongemakten. I brevet står følgende: “I vår Herre Jesu Kristi navn ble dette vedtatt

---

⁹⁸ Helle 1983: 348

⁹⁹ Ibid

¹⁰⁰ S. Bagge, K. Helle & S.H. Smedstad. 1973. *Norske middelalderdokumenter*. s. 172

¹⁰¹ Helle 1983: 315

¹⁰² Helle 1992: 350

på bymøte i tredje styringsåret til den verdige herre kong Eirik, den kronte, på onsdag etter korsmesse om høsten (16. Sept. 1282) med samtykke av hans mor, dronningen, og hertug Håkon og Jon Ragnvaldsson, som da var gjaldker i byen, og hele kongens høyeste råd og alle de andre beste menn som var i byen.”¹⁰³ Selv om vedtektene var utstedt av bymennene, var det vanlig at kongemakten stadfestet dem. Det er derfor ifølge Bagge, Helle og Smedstad mest sannsynlig at det var formynderregjeringen som stod bak bestemmelsene omkring utlendingenes handelsbegrensninger. Blant annet fordi kong Eirik var umyndig på dette tidspunkt og at handelsbegrensningene som var ilagt utlendingene var er brudd på politikken som tidligere var ført dersom en ser tilbake til Magnus Lagabøte.¹⁰⁴

Mekanikken bak disse lovbestemmelsene var blant annet at tørrfisk som ankom Bergen gjerne ble lagret hos kjøpmenn til vinterstid. Tollroller fra byer i England viser klart mest import av tørrfisk på sensommeren da tørrfisk fra Nord-Norge var ferdig tørket og klar for markedet forekommer, men og innførsel av tørrfisk i tidlige måneder som februar-april.¹⁰⁵ Bjarne Erlingsson som hadde eiendom i Bergen, og mest sannsynlig også eide areal brukt til lagring av tørrfisk, kunne da lagre tørrfisk som ankom byen sensommers tid i sine lagre for tidlig utskiping på vårparten. Gjennom innføringen av disse byvedtektene hvor kun utenlandske kjøpmenn som brakte med seg mel, korn og rug til landet kunne handle varer, sikret kronen innførsel av korn til landet og inntekter til kjøpmenn med tørrfisklager over vinteren.

Denne politikken hadde nok flere formål, men et av formålene var tydelig å forsterke Bergen som den viktigste utskipingsstapelen i Norge. Vi har tidligere sett på hvordan sentrum for utenrikshandel skiftet fra Nidaros til Bergen på 1200-tallet. Det må ha vært mer gunstig for Bjarne Erlingsson at brorparten av handelen foregikk i Bergen hvor han også hadde tilholdssted og hvor gode handelsforbindelser med utlandet. Bjarne Erlingsson må ha tjent mye på disse nye byvedtektene som ble innført i 1282. Bjarne hadde selv store naturalinntekter i form av produksjon av tørrfisk i fiskeridistrikter som Senja, Vesterålen og Lofoten(?). I *Bergen bys historie* skriver Helle at det var vanlig at kjøpmenn med tilgang på fiskeriressurser selv fikk varene fraktet til Bergen. På denne måten fikk kjøpmenn kontroll over innførselen av varer til Bergen fra Nord-Norge og dermed også kontroll på eksporten til utenlandske kjøpmenn. At fiskere selv førte tørrfisk direkte til Bergen og utenlandske kjøpmenn var nok marginal rundt 1280 og heller et fenomen som økte i omfang utover senmiddelalderen.

---

¹⁰³ Bagge, Smedstad & Helle 1973: 172

¹⁰⁴ Ibid

¹⁰⁵ Helle 1982: 358

At Bjarne hadde en fot innen utenrikshandelen er utvilsomt. At han og hadde utenlandske forbindelser er og sannsynlig. I *Konge og gode men i norsk riksstyring 1150-1339* skriver Knut Helle at Bjarne Erlingsson i sin formynderregjering sammen med representanter fra den engelske kronen om å utlevere Guido av Montford til den engelske kongen. Samme år, 1281, var Bjarne ledende gesant i avslutningen av ekteskapstraktaten mellom kong Eirik og den skotske prinsesse Margareta. Dette var naturlig nok i første omgang politiske oppdrag, men en skal ikke se bort i fra at det var muligheter for å diskutere handel. Vi vet allerede at det eksisterte handelsforbindelser med England og byene Lynn og Boston som for eksempel utskippingene fra 1256. Nedkvitne skriver og at det fra tidlig 1200-tall var jevnlig strøm av fartøyer med korn fra Lynn og over til Norge.¹⁰⁶ Vi har ingen belegg i bevarte kilder som kan direkte vise oss hvordan Bjarne drev handelsvirksomheten sin, og derfor kan en bare tenke seg til at utenlandsoppdrag som nevnt ovenfor kan ha fungert som styrkende for Bjarnes fiskerihandel. Det er dog noe banalt å skulle legge til grunn at slike utenlandsoppdrag for kongemakten la grunnlaget for Bjarnes handel. Handelsforbindelsene med England har, som jeg tidligere har skrevet, eksistert lenge, og Bjarne Erlingsson har nok bare videreført handelstradisjonene.

Helle skriver dog at det primært var tyske kjøpmenn som førte ut tørrfisk fra Bergen.¹⁰⁷ Hanseatene var godt befestet i Bergen i 1282 og hadde allerede flere kjøpmenn som vintersittere i byen.¹⁰⁸ Nedkvitne skriver at tysk eksport av tørrfisk fra Bergen og over til England startet i 1280.¹⁰⁹ Dette er spennende av den grunn at det er i 1280 at Bjarne trer inn i formynderregjering. Tyske kjøpmenn hadde fått gode privilegier til å drive handel i Bergen tidligere, men det virker til at de bergenske byvedtektene tok sikte om å innskrenke de tyske kjøpmennenes rettigheter til å handle fritt uten å bringe med seg varer tilbake. Virkningene av disse byvedtektene resulterte dog i en handelsblokade fra nordtyske sjøsteder. Blokaden var såpass hard og virkningsfull for landet at Eirik Magnusson så seg nødt til å gi de tyske kjøpmennene rett til fritt kjøp og utførsel av varer i omlandet¹¹⁰.

Vi ser altså allerede her konturene av hva som kom til å bli en langvarig strid mellom den norske kronen og de tyske kjøpmennene omkring handelsprivilegier i Norge og Bergen. Mangel på korn sikret de tyske byene gode forhandlingskort og allerede i 1294 fikk de utvidet

---

¹⁰⁶ Nedkvitne 1983: 19

¹⁰⁷ Helle 1982: 324

¹⁰⁸ Nielssen 2014: 294

¹⁰⁹ Nedkvitne 1983: 51

¹¹⁰ Helle 1982: 350

privilegiene sine enda mer gjennom kong Eiriks privilegiebrev. Men de bergenske byvedtektene vitner om en formynderregjering bevisst det økonomiske potensialet handelen i Bergen allerede gav og ville gi. Det kan ikke være tilfeldig at byvedtektene kommer i en tid hvor tyske kjøpmenn for alvor begynte å bruke Bergen som handelsby. Det er og nærliggende å tro at Bjarne med sin posisjon som verdslig stormann naturalressurser gjennom tørrfiske ønsket å se til at denne ble beskyttet, noe den og ble. Med fiskeriressurser nordpå fikk ikke utenlandske kjøpmenn mulig lov til å dra lenger nord enn Bergen for å drive handel med tørrfisk.¹¹¹ På den måten kunne ikke tyske kjøpmenn kjøpe tørrfiske direkte fra lokale kjøpmenn, men måtte via Bergen, som igjen var gunstig for blant annet Bjarne som hadde fotfeste i byen. Et spørsmål en da bør stille seg er hvorvidt disse byvedtektene gagnet Bjarne mer enn kongeriket Norge og at disse kom i stand som en følge av Bjarnes økonomiske interesser innenfor tørrfiskhandel. Jeg tror svare på dette er at byvedtektene var gunstige for begge parter, men kanskje først og fremst Bjarne Erlingsson og de andre bymennene med handelsinteresser i Bergen.

Våganstevnet sommeren 1282

Dette stevnet kom to år etter at Bjarne Erlingsson ble lyst i bann av kirken. Av den grunn skal jeg nå se litt på hendelsen i Vågan i lys av de økonomiske konfliktene som oppstod mellom Bjarne og kirken. Av kildene kan vi se at formynderregjeringen med Bjarne i spissen tilbaketrukk kirkens myntrettigheter kroningssommeren 1280, hvorpå kirken lyste Bjarne Erlingsson og Andreas Plytt i bann.¹¹² På sommerstevnet skal Bjarne i følge biskop Jon av Bergen ha *“Jtem h/oe/yrda ek a sagde hann i Vagom vm sumaret er Biærne hafde mot a Brudarberge firirbaud hann Vagabok at lesazst upp af hui oc sagde at konongrinn villdi æigi hafa flæiri logb/oe/kr i lande enn æina.”*¹¹³ Oversatt betyr dette at Bjarne på “Brudarberget” forbød at “Våganboken” skulle leses opp fordi kongemakten ville at det bare skulle være én lovbok i landet. Dette utsagnet finner sted i erkebiskop Jørund av Nidaros’ kunngjøring anno 1291 om at han forgjeves har fått stevnet Bjarne for retten for hans angrep på kirken. Videre skriver Jørund at Bjarne forbød kirken å kreve inn nye tiender og i tillegg innsette lagmenn til å dømme i geistlige saker. Det er kun gjennom brevet fra Jørund at vi har kjennskap til Bjarnes handlinger i Vågan.

---

¹¹¹ Helle 1982: 351

¹¹² DN XVII, side. 801

¹¹³ DN III, nr 30

For å kunne vurdere betydningen av denne handlingen om å forby opplesning av “Våganboken”, mangler vi en vesentlig informasjonskilde: selve “Våganboken”. Den er gått tapt og en vet dessverre ikke noe av innholdet til denne boken annet enn at den må ha vært en form for lovbok som regulerte Vågan og omlandet. Dermed vil det nok bare være spekulasjoner. Det vi dog kan si noe om er hva som står i Landsloven fra 1274. I oversettelsen fra Absalon Taranger kommer det fram at det kap 9. I Kjøpsbolken står følgende:

“Kongen eller hans ombudsmand har førstekjøp til alle handelsvarer (varningr) og andre nødvendighetsvarer (parfindi), hvad enten det er indlændinger eller utlændinger, som har dem fal. Da skal de først tilby ham dem og selge for slikt værd, som andre vil kjøpe for; naar han tykkes trænge kjøpet og det er tilfals, da skal man først tilby og sælge til den av hans ombudsmend, som han dertil forordner.”¹¹⁴

Hva som gjorde at Bjarne på sommerstevnet presiserte at opplesningen av “Våganboken” skulle opphøre var forenelig med kronens mål om én, riksdekkende lovbok. At Bjarne så seg nødt i 1282 til å presisere dette kan tyde på at “Våganboken” var mer gunstig for handelsstedet Vågan enn hva Landsloven kunne være. Dette blir som sagt antakelser, men av hva det fra det i kap. 9 i kjøpsbolken sier er det rimelig å anta at en kunne selge norrøne varer til andre enn kongemakten før Landsloven var gjeldene. En innføring i av Landsloven ville da resultere at kongen og hans ombudsmenn i praksis hadde førsteretten på norrøne varer som for eksempel tørrfisk. I 1282 er Bjarne sammen med Audun i praksis kongemakten, men dette var nok en forlengelse av rikskongens konsolideringspolitikk i henhold til å sikre ressursene fra å havne i gale hender.

Det som dog bør diskuteres her før vi går videre er hvorfor Bjarne tilsidesatte “Våganboken” for *Landsloven* og ikke Magnus Lagabøtes *bylov* som kom ut i 1276. *Byloven*, som baserte seg på den gamle *Bjarkøyretten* som var gjeldende i Nidaros, var Magnus Lagabøtes reviderte lovtekst gjeldende for kjøpsteder. Loven var og overførbar til regulære kjøpstevner (*stefna*) som for eksempel stevnet i Vågan, i følge Miriam Tveit. Det er og tenkelig at den gamle “Våganboken” var bygget helt eller delvis på Bjarkøyretten som var fungerende i Nidaros.¹¹⁵ Når Bjarne ikke setter inn *byloven* fremfor *Landsloven* kan det ha en sammenheng

---

¹¹⁴ Taranger, A. 1915. *Magnus lagabøtes landslov*. s. 168

¹¹⁵ Tveit, M. 2015b. *Integrasjon gjennom lovgivning? Rettsresepjon i Hålogaland 1100-1500*.

med at Vågan ikke blir ansett som sted med bystatus. Selv om vi tidligere i oppgaven har sett at sommerstevnet omtales som et *mót*, og at Reidar Bertelsen har omtalt Vågan som en kjøpstad med bylignende trekk, virker det ikke som om Vågan fremstilles som en kjøpstad på lik linje med Nidaros, Bergen, Tønsberg og Oslo om en ser etter i Magnus Lagabøtes *Bylov*.¹¹⁶ En kan bare spekulere i grunnene til ikke å innføre *byloven*, men en av faktorene kan være at *Landsloven* var mer fordelaktig og gunstig økonomisk sett for kongemakten enn hva både *byloven* og den gamle “Våganboken” var.

At tilsidesettelsen av “Våganboken” blir nevnt i erkebiskop Jørunds kunngjøring av 1291 kan nok være en indikator på at “Våganboken” var mer fordelaktig for kirken fremfor *Landsloven*. At dette blir brukt som et argument for å belyse Bjarnes angrep på kirken kan tyde på at “Våganboken” var viktig for kirkens anliggende i Vågan. Hva dette nøyaktig var vil selvsagt være vanskelige å bevise, men at kongemakten hadde førsterett på alt av handelsvarer og nødvendighetsvarer kan kanskje ha virket inn på reaksjonen mot Bjarne. Om en skal legge til grunn *Bjarkøy bygdeboks* var Våganboken en særlig lovtekst som omhandlet Vågans fiskerier med tilhørende tiender som gikk til kirken: båt-tiende, sel-tiende og oste-tiende.¹¹⁷ Dersom dette stemmer og Bjarne forbød denne lovtekstens inntektsbringende tiender til kirken, er det naturlig å forstå at kirken og erkebiskopen reagerte. Det forekommer og av Jørunds brev at Bjarne forbød de nye tiendene.¹¹⁸

Erkebiskopen hadde store eiendommer nordpå og eide mye jord. Trondenes i Sør-Troms var for eksempel lagt inn under Nidaros fra seinmiddelalderen av. Fra høymiddelalderen av (ca 1100) var det etablert en fylkeskirke på Trondenes som med tiden vokste ut fra å være ei sognekirke og et prestegjeld til å bli et kannikgjeld som fra 1430 av faller inn under direkte styre av dekanen i Nidaros, skriver Sigrun Høgetveit Berg.¹¹⁹ På 1200-tallet var steinkirken på Trondenes hovedkirken i dagens Sør-Troms.¹²⁰ Som Berg skriver, var inntektene fra tørrfisk store og landvarden fra havet mye større enn hva inntektene fra jorden underlagt kirken kunne gi. Denne utviklingen med interesse for havets rikdommer hadde samme utvikling som blant annet Bjarkøyætta. Det er derfor rimelig å anta at kirken, eksemplifisert med Trondenes, var i

---

¹¹⁶ *Magnus Lagabøters bylov*. Robberstad, K & Taranger, A. 1929. Cammermeyers boghandel. Kristiania.

¹¹⁷ Jenssen 1947: 102

¹¹⁸ DN III, nr. 30

¹¹⁹ Berg, S. H. 2013. “Trondenes kannikgjeld - makt og rikdom gjennom seinmiddelalder og reformasjon.” s. 11

¹²⁰ Nielssen 2014: 271

besettelse av tørrfisk som handelsvare. At kirken hadde eiendommer i og rundt Vågan gjorde at de hadde interesser av tørrfiskhandelen.

At kirken hadde interesser innenfor tørrfiskhandelen er i stor grad interessant som bakteppe Bjarne Erlingsson hadde med kirken fra 1280 av. Uten noen form for kilder som viser at det i det hele tatt var stridigheter omkring tørrfiskhandelen mellom kirken og Bjarne er det vanskelig å kunne trekke absolutte konklusjoner. Men som vi ser av disputten mellom Bjarne Erlingsson den yngre og erkebiskopen omkring rettighetene på fiskeværet Grip, er det nærliggende å tro at inndratte privilegier som la restriksjoner for inntekstgrunnlaget til kirken skapte misnøye om potensielt stridigheter.

Utfordringer med leidangen nordpå

Dette er et interessant aspekt i og med at Bjarkøy på mange måter var bolverket mot kvenene og karelerne fra nordøst, og som en konsekvens av Bjarkøys relativt autonome styre måtte Hålogaland stille med leidangsflåte for å beskytte dagens Troms og Finnmark.¹²¹ Ved sommerstevnet i Vågan reiste Bjarne pengebøter til korsbrødrene Sighvat Lunde og Audun Raud i følge *Bjarkøy Bygdebok* blant annet for å ha vegret seg mot å yte leidang i tillegg til andre regelbrudd. *Regesta Norvegica* gir i sammendraget fra erkebiskop Jørunds stevningsbrev ikke spesifikke antydninger til at manglende leidang var en del av grunnlaget for bøtene, men det kan være språklige utfordringer tolkninger, eller mangelen på sådan, som i akkurat dette tilfellet.¹²² Det står kun skrevet i sammendraget at Audun fikk en bot og ikke hvorfor han fikk den. I det store bildet bør dette diskuteres i lys av Bjarnes ønske om forsvar av regionen. Andreassen og Bratrein skriver at leidangen nord for Bjarkøy og i midten av dagens Troms ble etablert en gang rundt 1250.¹²³ For Finnmarks del later det til at leidang ikke eksisterte, i følge Andreassen & Bratrein, men de skriver og at det i den gamle Gulatingsloven stod skrevet at den nordre halvdel av leidangen i Hålogaland hadde ansvaret for forsvaret mot karelerne og kvener med mere i Finnmark.¹²⁴

For Bjarnes del gjaldt dette Bjarkøy. Som sysselmann i Hålogaland var nok ansvaret for leidang myntet på ham og det er da greit å forstå Bjarnes reaksjoner mot kirkens menn om det virkelig var sant at de motsatte seg å yte leidang. At han følte seg tvunget til å gi bøter til kirken

---

¹²¹ Andreassen & Bratrein 2011: 325

¹²² RN. s. 232. Trykt: DN III. nr. 30

¹²³ Andreassen & Bratrein 2011: 322

¹²⁴ Ibid: 326

på Trondenes kan tyde på at dette fenomenet med manglende leidangytelser var utbredt. Av skipanen fra 1303 skriver skjerper blant annet kong Håkon bestemmelsene angående manglende ytelse som leidang rettet mot blant annet kirken.¹²⁵ For Bjarne var nok bøkene ilagt viktige for å vise at han var klar over utfordringen med å beskytte sine egne interesser. Det viser og et klart økonomisk motiv om å fortsette og svekke kirken økonomisk. Om dette representerer og et brudd med tidligere ført politikk er interessant for å forstå agendaen til Bjarne. Dette kan tyde på at han ønsket en svak kirkemakt og kanskje spesielt nord i Hålogaland slik at han kunne beskytte egne interesser enda tydeligere. Det er dog vanskelig å forutse hvorvidt dette faktisk var Bjarnes insentiv og ikke kongemaktens politikk. Det kan ha vært kongemaktens uttalte politikk, men at Bjarne vant på alle måter ved å gjennomføre den. Kongemakten hadde og interesse av å forsvare Finnmark mot angrep fra øst, og Bjarne hadde insentiver for blant annet å kunne beskytte sine fiskevær lengst nord. Slik vi tidligere har nevnt var fiskevær så langt nord som til Sørøya og Loppa mest sannsynlig under Bjarkøygodset. Geografisk sett ville disse rike fiskeværene være de mest utsatte for angrep øst. Av den grunn er det forståelig at Bjarne ønsket å beskytte disse ved å få kirken til yte leidang. Gjennom dette signalet fikk han 1) svekket kirken økonomisk, 2) styrket forsvaret av egne ressurser. Jeg tror dog, som vi har sett, at kongemakten og ville ha ønsket å forsvare rikets nordligste del, men at disse handlingen først og fremst var gunstige for Bjarne.

Reaksjoner på Bjarnes formynderstyre under kong Håkon

De to nevnte hendelsene fra perioden 1280-1282 hvor Bjarne figurerte som den fremste personen i kong Eiriks formynderråd var isolert sett en videreføring av kongens politikk om å få kontroll på innenlands og utenrikshandelen, samt få ett samlet lovverk for hele landet. Dersom en trekker Bjarnes formynderstyre over et lengre tidsaspekt kommer problemstillingen omkring motivene for disse handlingene tydeligere frem. I 1299 blir en av de andre foregangsskikkelsene i perioden, Audun Huggleiksson, fengslet, og to år senere hengt.¹²⁶ Bakgrunnen for dette er ikke sikkert, men det er nærliggende å tro at det var snakk om landsforræderi om en ser på måten Audun ble behandlet - jordegods konfiskert av kronen og henrettelse gjennom henging tyder på landsforræderi.¹²⁷ I *Lendermannsklassens talrighet* av Gustav Storm kan vi lese at Huggleiksson ble offer for en sterkere konges vilje til å få bukt med

---

¹²⁵ Bagge, Smedstad & Helle 1973: 236

¹²⁶ Helle 1972: 581

¹²⁷ Nedrebø, Y. 2002. Audun Huggleiksson: frå kongens råd til galgen. s. 176

lendmennes og baronenes selvstendige politiske utøvelse. Dette er interessant av den grunn at Audun på mange måter var av samme stand som Bjarne - en foregangskikkelse i formynderrådet og en del av den nærmeste rådsretsen til kongemakten. Men der Audun fikk kjenne på kong Håkons vrede, forble Bjarne en del av fremste regjeringkretsen omkring kongen.¹²⁸ Hvorfor, kan vi nok aldri vite. Det vi kan se er at det kom en reaksjon på perioden hvor Bjarne var en del av formynderregjeringen.

Storm skriver blant annet at lendmannstitlene og barontitlene ikke skulle gis til nye personer under Håkons regjeringstid.¹²⁹ Stormennes posisjon som autonome fø og under kong Eiriks regjeringstid ble sett på av kong Håkon som lite gunstig for rikets stilling. Som en del av erfaringen fra hans bror Eiriks regjeringstid så han på det som en nødvendighet å innskrenke stormennes innflytelse på styringen av landet for å styrke kongemakten.¹³⁰ I rettarboten fra 1302 er det en rekke bestemmelser omkring tronfølge og formynderstyre som en direkte konsekvens fra årene 1280-82. Fra 1302 skulle et formynderstyre være satt sammen av 12 manns stort "riksråd" hvor lederen, en kansler, hadde nøye definerte oppgaver.¹³¹ Kansleren sammen med tre andre inkludert merkemannen skulle blant annet alltid holde til i kongsgården.¹³² Dette står i stor kontrast til perioden 1280-82 hvor formynderrådet i praksis var Bjarne Erlingsson og hvor Bjarne ikke nødvendigvis var i kongsgården hele tiden.

I Håkons skipan fra 1308 står det blant annet eksplisitt at som en følge av visse menns framferd mot kongens undersåtter i kong Eriks barndom skulle kongen nå inndra alle sysler og det skulle ikke utnevnes nye lendmenn.¹³³ Det var i tillegg lagt inn bestemmelser på at sysselmennene ikke kunne ta i mot bestikkelser. Dette representerer en sterk innskjerping av de verdslige stormennes muligheter til blant annet å fremme politikk for egen vinning. Av den grad en kan trekke paralleller tilbake til Bjarne, er det utslagsgivende å tro at både retterboten fra 1303 og skipan' fra 1308 ble formet på grunn av Bjarnes rolle under formynderregjering. Selv om det ikke foreligger konkrete bevis for det, er det indisier som tilsier at noe må ha foregått under hans styre som ikke var forenelig med kongemakten. Det som da er det store spørsmålet er hvorfor Bjarne Erlingsson ikke fikk samme skjebne som Audun Hugleiksson som

---

¹²⁸ Helle 1972: 578

¹²⁹ Storm 1882: 59

¹³⁰ Helle, K. 2009. *Håkon 5. Magnusson*. Norsk biografisk leksikon

¹³¹ Ibid

¹³² RN b. III, nr. 53

¹³³ RN b. III, nr. 496

var den andre fremtredende skikkelsen i formynderrådet sammen med Bjarne. Det skal jeg ikke diskutere noe videre her.

Det finnes en skipan fra Håkon Magnussons styre datert til 29. mai 1303 som omtaler biskopens og andre håndgangne menns plikt til å yte leidang. I oversettelsen fra *Norske middelalderdokumenter* kan en få følgende utsagn: “*Vi har forstått at våre håndgangne menn og biskopsmenn ikke vil svare oss leidang og undersåttlig skyldighet av den jord som de har ut over den vi og våre forfedre før har gitt dem fritaking for.*”¹³⁴ Dette kan ha sammenheng med Bjarne Erlingssons handlinger fra Vågan i 1282 der Bjarne var hard mot Trondeneskirken som angivelig skal ha nektet å føre leidang mot for Bjarne. Det er nok ikke trolig at denne skipanen var myntet som en direkte konsekvens av akkurat dette utspillet, men at det kan ha vært en medvirkende faktor for å skjerpe bestemmelsene omkring det å yte leidang for geistligheten, skal en ikke se bort i fra. At Bjarne trengte at kirken ytet leidang for å beskytte regionen fra blant annet karelerne og russerne er påfallende. Vi ser det av stevnet i Vågan, men og senere hvor blant annet brorsønnen Erling Vidkunson leder norske styrker i kampen mot russiske herjinger. Jeg skal ikke her overanalysere hendelsene ved Vågan og påstå at de var avgjørende for kong Håkons skipan av 1303, men den belyser i det minste Bjarnes anliggende når det kom til beskyttelse av regionen mot russere og karelere. Det illustrere at han ønsket å beskytte sine områder og interesser, noe som kan forklare hvorfor han blant annet gikk så hardt frem mot kirkemakten som han faktisk gjorde. Selvfølgelig er ikke kildematerialet tilstrekkelig for å kunne diskutere dette grundig nok, men det gir oss en indikasjon på at Bjarne var opptatt av å beskytte egne interesser i tråd med Bjarkøyættas tradisjoner i området.

Oppsummering

Som vi har sett gjennom disse fem delkapitlene var det mye som tydet på at Bjarne handlet ut i fra det perspektivet at han både var sysselmann, handelsmann og foregangsskikkelse i kong Eiriks formynderregjering. Gjennom sine eiendommer i Bergen var han godt rustet til å bedrive tørrfiskhandelen med utledningene. Gode kontakter hadde han med blant annet kongen av England, og en stor del av tørrfiskeeksporten gikk over Nordsjøen til engelske havner. Bjarne hadde med andre ord økonomiske interesser innenfor tørrfiskhandelene med utlandet da han i nord hadde fiskevær som gav han store kvanta på tørrfisk som via Bergen kunne selges til utlandet. Bjarne var selv med på å underskrive “De bergenske byvedtektene” som i større grad

---

¹³⁴ Bagge, Smedstad & Helle. 1973: 236

tvang utlendinger til å handle med kjøpmennene i Bergen fremfor å dra direkte til fiskerne. Byvedtektene sørget også for at Bergen forble den viktigste utskipingsstapelen for norrøne varer.

Våganstevnet var en viktig hendelse da den representerte flere aspekter som var betydningsfulle for Bjarne. Her tilsidesatte han den gamle "Våganboken" til fordel for *Landsloven*. Dette medførte blant annet førsterett for kongen når det kom til handelsvarer som tørrfisk. I tillegg innskrenket han kirkens økonomiske rettigheter når det kom til nye tiender, og han satte inn lagmenn til å dømme i kristenrettsaker. Stevnet i Vågan gav og en indikator på hvor viktig leidangen var for Bjarne og det nordlige Hålogaland. Bøter ble gitt til Trondeneskirken for manglende leidang.

Reaksjonene som kom i kjølvannet av Bjarnes formynderstyre under kong Håkon vitner nok om at Håkon følte at baronene hadde blitt for mektige og handlet for egne interesser og ikke for kongens. Skipanen fra 1302 og rettarboten fra 1308 er gode indisier på dette som viser til en innskjerping av kravene til hvordan kongens gode menn bør opptre.

Fra kirkelig hold ble blant annet Bjarne bannlyst sammen med Andreas Plytt, etter handlingene deres om å trekke tilbake myntbrevet, samt Bjarnes handlinger i Vågan. Kirken opplevde dette som et angrep på dem som institusjon og stevningsbrevene fra erkebiskop Jørund vitner om at de ønsket å føre sak mot spesielt Bjarne. Alt dette kom som en reaksjon på Bjarnes tid i formynderregjering.

Kapittel 5. Konklusjon

I innledningen spurte jeg om hvorvidt Bjarne Erlingsson handlet på vegne av sine egne økonomiske interesser, eller på vegne av kongemakten i perioden 1280-1282. Jeg tror jeg kan si, uten å ha konkrete bevis for det, at Bjarne Erlingsson også handlet på vegne av egne interesser. Jeg skal nå gjennom en oppsummering av oppgaven forklare hvorfor jeg mener Bjarne Erlingsson brukte makten han besatt i lys av å være foregangsskikkelse i formynderregjeringen til kong Eirik Magnusson til egen vinning.

Gjennom Bjarnes historie og tilknytning til den sterke Bjarkøyætta opparbeidet både han og ætta enorme rikdommer gjennom spesielt havfisket som genererte inntekter i form av salg av tørrfisk, men og inntektene fra pelsdyrhandelen med samene i regionen. Denne redistributive økonomien tok sikte på å utnytte ressursene i området primært for overlevelse, men og for eksport ut til kontinentet. Av Barrett og Perdikaris får vi bevis for at tørrfisk allerede i vikingetiden var i sirkulasjon ute på kontinentet. Vi kan lese i sagalitteraturen om hvordan Bjarkøy allerede i vikingetiden var et mektig høvdingdømme i Hålogaland og hvordan høvdingene kontrollerte de nordligste territoriene i landet. Vi ser at gjennom oppkomsten av spesielt fiskevær langs kysten av Senja hvor viktig handelen med tørrfisk som gikk sørover var for inntektsgrunnlaget til blant annet Bjarkøyhøvdingene.

Vi har sett at gjennom sin økonomiske funksjon hvor varer ble redistribuert fra Bjarkøy representerte dette høvdingdømmet noe annet enn det som vokste opp i Vågan. Vågan geografiske plassering var ideelt med tanke på skreifiske og dernest også et naturlig senter for produksjon og eksport av tørrfisk. Vi har og sett at Bjarkøygodset hadde eiendommer på Skrova og at de og dermed må ha vært med på utviklingen til Vågan uten at senteret var blitt sett på som en utfordrer til Bjarkøys posisjon. Dette forteller oss at Vågan var spesialisert og rettet mot eksport av spesielt tørrfisk, noe Bjarkøyriket ikke var. Vi vet dog at Vågan ut på 1300-tallet får administrative oppgaver både for kirkemakten og kongemakten, men dette gjelder ikke for perioden hvor Bjarne Erlingsson levde.

Vi har og sett at Bjarne Erlingsson var i strid med kirken. En strid som blant annet fikk han bannlyst. Striden var viktig økonomisk sett for både Bjarne og kirken. Jeg tror at denne striden i utgangspunktet var for å svekke kirkens innflytelse og dermed øke de verdslige stormennene innflytelse over riksstylingen. At Bjarne relativt tidlig etter Magnus Lagabøtes død var med på å trekke tilbake blant annet myntbrevet som kirken hadde fått under Lagabøtes tid, er med på å styrke tanken om at Bjarne og resten av lendmennene var interessert i å føre en annen økonomisk politikk enn hva kongemakten tidligere hadde gjort under Magnus Lagabøte.

At en kan se på striden med kirken i lys av det økonomiske aspektet vil en da kunne få en økt fornemmelse av at Bjarne i perioden han var i formynderregjering handlet for egen vinning.

De bergenske byvedtektene er og et steg i retning å forstå Bjarne som fikk gjennom bestemmelser som var gunstige for han. Byvedtektene som trådte i kraft i 1282 var et ledd i å forsterke posisjonen Bergen hadde som utskipingsstapel av tørrfisk i Norge. Byvedtektene gjorde det vanskeligere for blant annet tyske kjøpmenn å unngå og handle med norske mellommenn. Bjarne, som vi vet eide flere bygårder i Bergen, hadde nok en del med tørrfiskhandelen å gjøre. At bestemmelsene som nå ble satt i verk av bymennene skulle gjøre det enda viktigere å handle med mellommenn som satt på store lagre av tørrfisk nordfra gjorde nok profitten for disse mellommennene ekstra høy. Selv om det ved akkurat dette punktet er vanskelig å bevise at Bjarne innførte disse byvedtektene for å øke sin egen økonomiske vinning av tørrfiskhandlerne som gikk gjennom Bergen, er det påfallende å tro at det må ha vært en politikk som i alle fall brøt med kongemaktens tidligere politikk angående utenrikshandelen. Slik sett står disse byvedtektene igjen som et brudd med kongemaktens handelspolitikk vedrørende utlendinger, selv om byvedtektene muligens representerer en forlengelse av kongemaktens politikk hva angår det å befeste Bergen som utskipingsstapel i Norge.

For Bjarne var kontakten med Bergen avgjørende for å forvalte sine ressurser som nok var temmelig store med tanke på antall fiskevær han var i besittelse av både gjennom Bjarkøygodset, men og det store Giskegodset. At Bjarne også hadde gårder i Bergen taler for at han var tungt inne i tørrfiskhandelen som foregikk fra nord, via Bergen og til utlandet. Med andre ord hadde Bjarne økonomiske insentiv for å blant annet holde til i Bergen by som fungerte som utskipingsstapel for tørrfisk mot slutten av 1200-tallet samtidig som byen var residensby for kongemakten hvor han sirkulerte som foregangsskikkelse i formynderrådet.

Gjennom oppgaven har Våganstevnet stått sentralt for Bjarnes formynderstyre. Det var her Bjarne tilsidesatte Våganboken, forbød kirken nye tiender, samt skatt på diverse ressurser, innførte lekmenn til å dømme i verdslige saker, og gav korsbrødrene Sighvat Lunde og Audun Raud pengebøter for manglende leidang. Gjennom oppgaven har jeg vist at disse hendelsene nok var implikasjoner på at Bjarne opererte på vegne av kongemakten, men for egen interesse. Som høyeste autoritet ved Vågan tilsidesatte han Våganboken og fremhevet Landsloven. Som vi har sett kan Landslovens ha hatt bestemmelser som var i favør Bjarne hvor kongemakten hadde forkjøpsrett på norrøne varer. Etter alle solemerker var Bjarne den øverste autoritet i Hålogaland og dertil også kongemakten. Slik sett ville en innføring av Landsloven også i handelsstedet Vågan føre til at Bjarne fikk førsteretten på kjøp av blant annet tørrfisk som igjen kunne fraktes ned til Bergen og bli solgt til utlandet. Jeg tror at akkurat dette var et ledd i det å

sikre sine egne ressurser. Noe banalt kan en fremstille det dit hen at kongemakten hadde førsteretten til å kjøpe opp tørrfisk, en tørrfiskindustri Bjarne hadde en stor del av gjennom fiskeværene han besittet gjennom Bjarkøygodset. Det er sannsynlig at Bjarne gjennom *Landsloven* fikk god kontroll på de økonomiske ressursene i området. Gjennom sin posisjon som representant for kongemakten gjennom formynderregjeringen, samtidig som han stammet fra den kanskje sterkeste ætta, Bjarkøyætta, i området med alle tilknyttede eiendommer og fiskevær i sin besittelse, samt at han var landets rikeste person, og muligens også sysselmann i området, gjør at stevnet i Vågan blir ekstra interessant med tanke på hvilke handlinger som fant sted.

At Våganboken ble tilsidesatt mener jeg ikke nødvendigvis var en handling som fordret til brudd med tidligere politikk og dermed også en handling som tok til å øye og styrke egeninteressene til Bjarne. Kongemakten ønsket én lovbok som skulle gjelde for hele landet. En kan likevel ikke se bort i fra at Våganboken var mindre gunstig for Bjarne og at *Landsloven* slik sett var en økonomisk nyttig lovbok for Bjarne av nevnte grunner. Miriam Tveit skriver at det før Våganboken må ha eksistert en eller annen form for lovtekst som regulerte blant annet fiskeriene i nord.¹³⁵ Hvorvidt dette var “Våganboken” eller en annen lovtekst er vanskelig å si. Det som foreligger *ad fontes* er at *Landsloven* kunne tolkes gunstig for Bjarnes vedkomme.

At Bjarne valgte å innføre *Landsloven* fremfor *Byloven* kan bære preg på at *Landslovens* bestemmelser var mer gunstig for Bjarne og kongemakten enn de to andre lovtekstene. Kanskje kan *Landsloven* ha vært et mer solid juridisk grep for å innlemme Hålogaland i resten av kongedømmet enn *byloven*. Kanskje var *Landsloven* mer gunstig økonomisk for kongemakten. Det som var sikkert var at “Våganboken” ble tilsidesatt til fordel for den mer gunstige *Landsloven*.

Det som heller mot at Bjarne ved sommerstevnet handlet ut i fra egeninteresser var: forbud mot nye tiender, verdslige menn som skulle dømme i geistlige saker, samt pengebøter mot korsbrødrene tilhørende Trondenes kirke for manglende leidang. Jeg har i oppgaven vist hvordan disse hendelsene var et ledd i styrkingen av egen posisjon på bekostning av kirken. At Bjarne valgte å forby nye tiender er vanskelig å skulle knytte til at det styrket Bjarnes økonomiske interesser, men det at verdslige menn skulle dømme i geistlige saker kan ha betydning for det økonomiske. Verdslige dommere dømte på veggen av kongemakten og det er sannsynlig å tro at Bjarne som kongens hånd i Hålogaland gjerne ville ha økt kontroll på sitt

---

¹³⁵ Tveit, M. 2015a

område. På den måten kunne Bjarne ha større kontroll over styringen i Hålogaland. Jeg mener at dette viser oss at Bjarne på sommerstevnet i Vågan handlet for å styrke egne økonomiske interesser.

I oppgaven har jeg også nevnt hvordan Bjarne skal ha bøtelagt korsbrødrene Sighvat Lunde og Audun Raud som var prest i Trondenes for manglende leidang. Som tidligere nevnt var leidangsflåten i Hålogaland ment for å beskytte regionen mot angrep fra øst. Bjarne og Bjarkøy var ansvarlig for denne flåten. At Bjarne gikk så hardt til verks mot disse korsbrødrene sier sitt om striden han var i med kirken, men og hvor viktig han anså denne leidangen var for å kunne beskytte sine ressurser i området. Handelen med samene var nok særs viktig å beskytte mot russernes og karelernes angrep. Det var kongens politikk å beskytte dette området, men Bjarnes aggressive tiltak som å dele ut pengebøter til kirken var nok et bevis for at Bjarne selv var i spissen for å få leidang. Jeg velger å tro at disse direkte handlingene på Våganstevnet kommer i kjølvannet av Bjarnes bakenforliggende motiver mot kirken, samt en økende vilje til å beskytte og befeste sine økonomiske interesser i Hålogaland.

Jeg har i denne oppgaven pekt på flere hendelser og handlinger som sammen kan peke på at Bjarne i perioden 1280-1282 handlet på vegne av seg selv fremfor kongemakten. Som sagt foreligger det ingen konkrete kilder/bevis for at Bjarne gjorde nettopp dette, handlet på vegne av seg selv og ikke kongemakten, men byvedtektene og Våganstevnets hendelser fører påfallende dit hen at Bjarne kommer styrket ut økonomisk sett. Det vi kan være sikre på er at formynderregjeringens politikk representerer et brudd i kongemaktens tidligere politikk - mot kirken og utenrikshandelen. For meg later det til at Bjarne har tatt utgangspunkt i kongemaktens relativt svake posisjon i 1280 for å føre en politikk som var mer gunstig for lendmennene enn for kongemakten. Og som vi ser av oppgaven kommer den reaksjon på lendmennenes styre når kong Håkon kommer til makten i 1299 hvor blant annet systemene dras inn og distribueres på nytt og lendmannstitlene avskaffes.

Som det går frem av oppgaven er reaksjonene på perioden 1280-1282 relativt krasse selv om rettarbøtene og skipanene til kong Håkon ikke spesifikt peker tilbake på denne perioden med formynderstyret og da spesielt Bjarnes maktbruk. Selv om personer som Audun Huggleiksson mest sannsynlig fikk unngjelde for maktmisbruk i denne perioden, er det relativt lite som tyder på at Bjarnes styre fikk reaksjoner. En kan bare spekulere i hvorfor, men om Audun skulle være straffet for maktmisbruk og landsforræderi som formynderrådets andre foregangsskikkelse bak Bjarne er det påfallende lite sannsynlig at ikke Bjarne og skulle ha ført en politikk som ikke var like gunstig for kronen som for han selv. Kanskje gikk Bjarne Erlingsson klar av den grunn av han rett og slett var for rik og mektig. I boken *Audun Huggleiksson: frå kongens råd til galgen*

argumenteres det for at Auduns fall, arrestasjon og henrettelse var et resultat av økonomisk uvørenhet, at kong Håkon hadde vært enig i mye av det Audun foretok seg politisk sett.¹³⁶ Det spekuleres i tillegg om Audun var et offer for et politisk spill hvor de andre baronene hadde et større nettverk av støttespillere rundt seg slik at de gikk klar for eventuelle rettsforfølgelser under kong Håkon. Bjarne fikk om mulig en enda mer fremtredende rolle under kong Håkon etter Auduns arrestasjon. Det blir dog spekulasjoner og det er vanskelig å bli helt sikker.

Jeg er dog ikke i tvil om at Bjarne brukte perioden 1280-1282 til å styrke sine egne økonomiske interesser på grunnlag av det kildematerialet som foreligger. Jeg tror han var en mann av tiden og utnyttet den svake posisjonen kongemakten hadde under kong Eirik Magnussons styre slik de fleste baronene sannsynligvis gjorde.

---

¹³⁶ Nedrebø 2002: 177

Bibliografi

Kilder

Diplomatarium Norvegicum. I-XVII (DN), C.C.A. Lunge, Cr. Unger og H.J. Huitfwls-Kaas, Christiania og Oslo 1851-1878 = DN

Egil Skallagrimssons saga. Larsen, J. (1989). *Norrøn saga*. Bind I. Aschehoug. Oslo.

Magnus Lagabøters bylov. Robberstad, K & Taranger, A. (1929). Cammermeyers boghandel. Kristiania.

Magnus Lagabøtes landslov. Taranger, A. (1915). *Magnus lagabøtes landslov*. s. 168

Norges gamle love indtil 1387. Bind 2-3- Keyser, R og Munch, P.A. (1849) Christiania. = NGL

Norske middelalderdokumenter. Bagge, S. M.fl. (1973). Universitetsforlaget

Regesta Norvegica. 1264-1300. Bind II. Utgitt av kjeldeskriftsforbundet av Narve Bjørge og Sverre Bagge. Oslo. 1978. s. 114

Litteratur

Andreassen, R.L. & Bratrein, H.D. (2011). "Finmark, Bjarkøy and the Norwegian Kingdom." *Hybrid Spaces, Medieval Finnmark and the Archaeology of Multi-Room Houses*. Oslo. s. 315-327.

Arntzen, J.G. (2017). *Bjarkøyætten*. (2017, 22. november). I Store norske leksikon. Hentet 11. mai 2019 fra <https://snl.no/Bjark%C3%B8y%C3%A6tten>

Barrett, J., Locker, A., & Roberts, C. (2004). 'Dark Age Economics' revisited: *The English fish bone evidence AD 600-1600*. *Antiquity*, 78(301), 618-636. doi:10.1017/S0003598X00113262

Berg, S. H. (2013). *Trondenes kannikgjeld - makt og rikdom gjennom seinmiddelalder og reformasjon*. s. 11

Bratrein, H.D (2001) “Adelsgods og krongods i Finnmark”. *Håløygminne*, nr. 21.

Bratrein, D.B. (2009). *Historisk tidsskrift*. Bind nr. 3. Utgivelse nr. 343. “Høvdingætta på Bjarkøy”. Harstad. Fra/til side 62:78

Dybdahl, A. (1998). *Bjarne Erlingssons testamente og Giskeættens jordegods*. Publisert i *Historisk tidsskrift*. Bind. 77. Hefte 4. ISSN 0018-263. s. 403-436

Hansen, L.I. (2004). *Samenes historie fram til 1750*.

Hansen, L.I. (1990). *Samisk fangsthistorie og norsk høvdingeøkonomi*. Novus forlag. s. 88

Hellberg, B.H. (1993). *Fiskeriteknologi som uttrykk for sosial tilhørighet. En studie av nordnorsk fiske i perioden 400-1700 e.kr*. Tromsø. s. 23-41

Helle, K. (2016, 1. august). *Bjarne Erlingsson*. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 29. januar 2019 fra https://nbl.snl.no/Bjarne_Erlingsson.

Helle, K. (2009a, 13. februar). *Håkon 5 Magnusson*. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 24. april 2019 fra https://nbl.snl.no/H%C3%A5kon_5_Magnusson

Helle, K. (2009b). “Den primitivistiske vendingen i norsk middelalderhistorie”. *Heimen*. Bind IV. Volum 88.

Helle, K. (2006). *Norsk byhistorie. Byveksten i høymiddelalderen omkring 1150-1350*. Pax, Oslo. s. 73

Helle, K. (1983). *Bergen bys historie. Kongssete og kjøpstad fra opphavet il 1536*. Bind 1. Bergen

Helle, K. (1972). *Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150-1319*. Bergen. s. 576

Holberg, E. & Røskaft, M. (2015). *Nordlands historie*. Bind 1. *Håløyriket*

Holmsen, A. (1980). *Gård og gods i Norge i eldre tid*. Oslo. s. 41

Hødnebo, F. (1965) Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid. Bind 10. s. 298-299

Iversen, F. (2015). *Hålogaland blir en rettskrets*. Publisert i Heimen 02/2015 (Volum 52). S. 101-116

Jenssen, J. L. (1947) Bjarkøy bygdebok. Bind I. Inntil 1850 årene.

Jørgensen, J.T. (1997). *Aslak bolt jordebok*. Riksarkivet. Oslo. s. 50

Larsen, S.U. & Sulebust, J. (1994). *I balansepunktet, Sunnmøres eldste historie*. Sunnmørsposten forlag. Ålesund. s. 42

Kverneland, G.R. (2018). *Sættargjerden, reformbevegelsen og kirkens frihet*, En analyse av indrekirkelig konflikt og kongemaktens innblanding, Norge ca. 1290-1300. Masteroppgave ved NTNU. Trondheim.

Lorentzen, B. (1952) Gård og grunn i Bergen i middelalderen. Bergen. s. 181

Lunden, K. (1976). Norges historie. Bind III. Norge under Sverreætten 1177-1319. Cappelen. Oslo. s. 434

Munch, P.A. (1859). *Det norske folks historie*. Bind II. Del IV. s.40.

Nedkvitne, A. (1983). Utenrikshandelen fra det vestafjelske Norge 1100-1600. Bergen. s. 18

Nedrebø, Y. (2002). *Audun Hugleiksson: frå kongens råd til galgen*. Selja forlag. Førde. s. 176

Nielssen, A.R. (2014) Markedsretting og nasjonal betydning av fiskeriene 1000-1350. Del 3. I boken *Norges fiskeri- og kysthistorie*. Bind 1. *Fangstmenn, fiskerbønder og værfolk fram til 1720*.

Perdikaris, S. & McGovern, T.H. 2003. "Cod Fish, Walrus, and Chieftains: Economic Intensification in the Norse N Atlantic." s. 3-7.

Perdikaris, S, & T.H. McGovern. (2009). *Viking Age Economics and the Origins of Commercial Cod Fisheries in the North Atlantic*. Kapittel 2 i boken *Beyond the catch, Fisheries of the North Atlantic, the North Sea and the Baltic, 900-1850*. Av Sicking, L. & Abreu-Ferreira, D. s. 64

Sandnes, J & Stemshaug, O. (1997). *Norsk Stadnamnleksikon*, Det Norske Samlaget, Oslo. s. 92.

Simonssen, P. (1957). *Ottar fra Hålogaland*. Tromsø museum.

Storm, G. (1882). *Lendermansklassens talrighet i det 12. og 13. Aarhundrede*. Kristiania. s. 59

Tveit, M. (2015a). "Integrasjon gjennom lovgivning?" *Rettsresepsjon i Hålogland 1100-1500*. *Heimen*. Bind II. 2015. Volum 52. Side 134-144.

Tveit, M. (2015b). *Tinget i det nordlige Norge ca. 200–1800*. *Heimen*. Bind II. 2015. Volum 52. Side 97-100.

Oppgavens tittel